

Ἡ θρησκευτικότητα τῶν Ἑλλήνων
στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα,
σύμφωνα μὲ ἀνευρεθέντα χειρόγραφα

Γεωργίου Παν. Κουντούρη*

Εἰσαγωγικὸ Σημείωμα

Ἡ περίοδος στὴν ὁποία ἀναφερόμεθα (μέσα τοῦ 18ου αἰ. μ.Χ.) εἶναι, ὡς γνωστόν, αὐτὴ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Στὴ δύσκολη αὐτὴ περίοδο, τὸ ὑπόδουλο ἑλληνικὸ ἔθνος βρῆκε διεξόδους σὲ ἐμπορικὲς δραστηριότητες, προκειμένου νὰ διασφαλίσῃ τὴ διαβίωσή του καὶ νὰ ἀπολαύσῃ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας. Τέτοιες δραστηριότητες ἀνέπτυξε ὄχι μόνο στὶς περιοχὲς τῆς Βαλκανικῆς, ἀλλὰ καὶ σὲ περιοχὲς τῆς Κεντρικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Πιὸ συγκεκριμένα, ἐντοπίσαμε καὶ παραλάβουμε, κατόπιν αἰτήσεώς μας (ἡμ. 7-5-1990) πρὸς τὸ Κρατικὸ Περιφερειακὸ Ἀρχεῖο τοῦ Presov¹ τῆς Ἀνατολικῆς Σλοβακίας, μία σειρὰ χειρογράφων ἐπιστολῶν καὶ σημειωμάτων ἀπὸ τὴ Συλλογὴ ἐπιστολῶν τοῦ Μιχαήλ Μπούλζου σὲ μορφή μικροφίλμ. Τὰ ἀνωτέρω χειρόγραφα εἶναι κυρίως ἐμπορικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ περιεχομένου καὶ προέρχονται ἀπὸ Ἑλληνες ἐμπόρους ποὺ δραστηριοποιούνταν περισσότερο στὶς περιοχὲς τῆς σημερινῆς Σλοβακίας, Οὐγγαρίας, Πολωνίας, Δυτικῆς Οὐκρανίας κ.ά., οἱ ὅποιοι εἶχαν ἐμπορικοὺς συνδέσμους κυρίως μὲ περιοχὲς τῆς σημερινῆς βόρειας Ἑλλάδος. Λίγα ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι γραμμένα στὴν ἑλληνικὴ

* Ὁ Γεώργιος Παν. Κουντούρης εἶναι Ἀναπλ. Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

1. Θεωροῦμε ὑποχρέωσή μας νὰ εὐχαριστήσουμε ἐδῶ τὸν τότε Διευθυντὴ τοῦ κρατικοῦ ἀρχείου τοῦ Presov PhDr Ferdinand Ulinčny¹, γιὰ τὶς μὲ προθυμία ἐνέργειές του στὶς ἀρμόδιες ὑπηρεσίες, προκειμένου νὰ μᾶς δοθοῦν τὰ ἐν λόγω χειρόγραφα.

καὶ οἱ παραλήπτες τῶν ἐπιστολῶν δὲν εἶναι Ἕλληνες, ὅμως μέσῳ αὐτῶν ἀποδεικνύεται τὸ εὖρος τῶν σχέσεων τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων.

Ἀπὸ τῆ μελέτῃ τῶν ἐν λόγῳ χειρογράφων φαίνεται ὅτι στὰ ἐδάφη τῆς τότε Αὐστροουγγαρίας ὑπῆρχαν ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς μετακινούμενους Ἕλληνες ἐμπόρους καὶ ἀρκετὲς ἀκμάζουσες ἑλληνικὲς κοινότητες².

Στόχος τῆς παρούσας ἔρευνας εἶναι ἡ ἀνάδειξη τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος τῶν Ἑλλήνων τῶν προαναφερθεισῶν περιοχῶν, ἡ ὁποία εἶναι διάχυτη ἀκόμη καὶ σὲ μὴ θρησκευτικοῦ περιεχομένου ἔγγραφα.

Τὸ ἱστορικὸ καὶ πολιτικὸ πλαίσιο στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰ.

Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Οὐγγαρίας, ἡ ὁποία εἶχε διαφορετικὰ καὶ εὐρύτερα ὄρια ἀπὸ τὰ σημερινά, μαρτυρεῖται ἤδη ἀπὸ τὸν 10ο αἰ., ὅταν ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Θεοφύλακτος διέδωσε τὸν ὀρθόδοξο χριστιανισμὸ μέσῳ ἐνὸς Ἑλλήνα ἱεραποστόλου, τοῦ μετέπειτα ἐπισκόπου Οὐγγαρίας Ἱεροθέου. Οἱ σχέσεις μεταξὺ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας συνεχίστηκαν γιὰ μεγάλο διάστημα, τόσο σὲ πνευματικὸ ὅσο καὶ σὲ οἰκονομικὸ ἐπίπεδο. Ἔτσι, λόγω τῶν δυσκολιῶν ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴ κατάκτηση, ἀρκετοὶ Ἕλληνες, κυρίως ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Μακεδονία, κατέφυγαν σὲ αὐτὴν τὴ Χριστιανικὴ πλέον χώρα. Ἐπίσης, κατὰ τὴν Ὀθωμανικὴ κατάκτηση, ὁ ἡγεμόνας τῆς Τρανσυλβανίας Γεώργιος Ρακόζι παραχώρησε προνόμια στοὺς Ἕλληνες, ἐνθαρρύνοντας ἔτσι τὴν ἀνάπτυξη ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ τὴν ἵδρυση ἑλληνικῶν κοινοτήτων³.

2. Ἀθ. Ἐ. Καραθανάσης, *Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος στὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Ρωσία*, ἐκδ. Ἀφοὶ Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 112, 146. Πρβλ. Ἀπ. Ἐ. Βακαλόπουλος, *Οἱ Δυτικομακεδόνες ἀπόδημοι ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 8. Ἐπίσης, θεωρεῖται βέβαιο ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ ἐμπόρους, παρὰ τὶς δυσκολίες προσδιορισμοῦ τους, ὑπῆρχαν καὶ λόγιοι Ἡπειῶτες, λαϊκοὶ καὶ κληρικοί, στὴν Αὐστροουγγαρία καθὼς καὶ σὲ ἄλλες χώρες, ὅπου δραστηριοποιήθηκαν Ἕλληνες. Εἰδικότερα, κατὰ τὸν 18ο αἰ. μεγάλος ἀριθμὸς Μοσχοπολιτῶν ἐγκαταστάθηκε σὲ ἀστικά κέντρα τῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας ἐνῶ τὰ Ἰωάννινα ἐξελίχθηκαν σὲ σημαντικὸ διαμετακομιστικὸ κέντρο ὀλόκληρης τῆς Ἡπείρου, ὅπου συγκεντρώνονταν ἐμπορεύματα ἀπὸ τὶς ἑλλαδικὲς καὶ βαλκανικὲς περιοχές· βλ. Κων. Ἀ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Βορείου Ἑλληνισμοῦ. Ἡπειρος*, ἐκδ. Ἀφοὶ Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 317, 350, 369.

3. Κων. Δ. Καρακώστας, «Ὅταν οἱ Μοσχοπολίτες ταξιδεύουν στὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ

Τὴν ἐποχὴ τοῦ Φερδινάνδου Α΄, ὁ ὁποῖος ἀνήκε στὸν οἶκο τῶν Ἀψβούργων καὶ ἦταν Ρωμαιοκαθολικὸς στὸ θρήσκευμα, ἡ Οὐγγρία εἶχε διαιρεθεῖ σὲ τρία τμήματα: α) Τὸ Ἀψβουργικὸ Τμήμα, σημερινὸ ἔδαφος τῆς Σλοβακίας καὶ βορειοδυτικὸ τμήμα τῆς οὐγγρικῆς πεδιάδος, β) τὸ Τρανσυλβανικὸ Τμήμα καὶ ἡ βορειοανατολικὴ Οὐγγρία στὴν ἰδιοκτησία τοῦ Jan Zapolsky καὶ γ) τὸ Τουρκικὸ Τμήμα, τὸ ὁποῖο λεηλάτησαν τὰ τουρκικὰ καὶ ταταρικὰ στρατεύματα [πρόκειται γιὰ τὴν περιοχὴ ποὺ ὄριζαν οἱ ποταμοὶ Tisa, Dunaj (Δούναβης), Ipla]⁴.

Ἀπὸ θρησκευτικῆς ἐπόψεως θεωροῦμε ἐνδιαφέρον νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ἡ Μαρία Θηρεσία, μὲ τὸ ὑπ' αριθμ. 3412/1773 Βασιλικὸ Διάταγμα, ὅρισε οἱ προερχόμενοι ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους, δηλαδὴ οἱ Οὐνῖτες, νὰ ὀνομάζονται «Ἑλληνοκαθολικοί» καὶ καταχώρισε ὅλους τοὺς ναοὺς στὴν ἰδιοκτησία τῆς λεγομένης «Ἑλληνοκαθολικῆς Ἐκκλησίας», χωρὶς νὰ λάβει ὑπ' ὄψιν τῆς ἀν' ὁ πιστὸς λαὸς συμφωνοῦσε μὲ αὐτὸ τὸ μέτρο ἢ ὄχι. Ἦτσι, μὲ αὐτὸ τὸ μέτρο ἀπαγόρευσε ὀλοσχερῶς τὴ δραστηριότητα τῆς Ὄρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ οὐσιαστικὰ ἡ Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία μὲ τὸ ἀνωτέρω διάταγμα ἐτέθη ἐκτὸς νόμου. Τὸ ὀρθόδοξο ὅμως φρόνημα τοῦ πιστοῦ λαοῦ καὶ ἀρχαίων ἱερέων διατηρήθηκε ἀκλόνητο, παρὰ τὴν ἀναγκαστικὴ συμμετοχὴ καὶ συνύπαρξή τους στὸ οὐνιτικὸ «Ἑλληνοκαθολικό» σχῆμα⁵.

Σίνβα. Οἱ ἐγκαταστάσεις τῶν Μοσχοπολιτῶν στὸ Μίσκολτς μέσα ἀπὸ τὸ κρατικὸ ἀρχεῖο τῆς οὐγγρικῆς πόλης», *Μακεδονικά* 38 (Θεσσαλονίκη 2009), σ. 160. Πρβλ. F. Berki, *Ἡ ἐν Οὐγγαρία Ὄρθόδοξος Ἐκκλησία*, Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, Θεσσαλονίκη 1964, σσ. 7, 21, 28, 32.

4. Γ. Παν. Κουντούρης, *Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ Παπισμοῦ μὲσω τῆς Οὐνίας στὴν Κεντροανατολικὴ Εὐρώπη 1646-1996*, ἐκδ. Σταμούλη, Ἀθήνα 2015, σ. 128. Πρβλ. Στ. Ἰω. Παπαδόπουλος, «Οἱ Ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Οὐγγαρίας καὶ ἡ συμβολὴ τους στὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς Βόρειας Ἑλλάδας κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας», Ἀνακοίνωση σὲ συμπόσιο μὲ θέμα: *Οὐγγροελληνικὲς σχέσεις*, ποὺ διοργανώθηκε στὴ Βουδαπέστη (8-10 Μαΐου 1989) ἀπὸ τὸ Τμήμα Νεοελληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βουδαπέστης, Ἀθήνα 1989, σ. 94, ὅπου ἀναφέρει ὅτι τὰ οὐγγρικά ἐδάφη κατὰ τὴν περίοδο (1541-1687) διαιροῦνταν σὲ τρεῖς περιοχές: α) τὴν Τρανσυλβανία, β) τὴ Βασιλικὴ Ἐπικράτεια καὶ γ) τὴν κατεχόμενη ἀπὸ τοὺς Τούρκους περιοχὴ.

5. Γ. Παν. Κουντούρη, *Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ Παπισμοῦ...*, ὁ.π., σ. 146. Ἐπίσης, γιὰ τὴν παρουσία τῶν Οὐνιτῶν ὡς "*Graeci ritus catholici*" σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ὀθωμανοὺς ὑπηκόους ὡς "*Graeci ritus non uniti*", βλ. Ἰκ. Μαντούβαλος, Miskolc-Sátoraljaújhely-Βουδαπέστη, «Ἀναζητώντας τὰ ἴχνη τῆς ἑλληνικῆς ἐμπορικῆς διασπορᾶς

Με νεώτερο διάταγμα τῆς Μ. Θηρεσίας, τὸ ἔτος 1776, τὸ ὁποῖο ἀνανεώθηκε τὸ 1782 ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἰωσήφ Β΄ τῆς Αὐστροουγγαρίας, δόθηκε ἡ δυνατότητα στοὺς μὴ οὐνίτες χριστιανοὺς Ρωμαίους, δηλαδὴ τοὺς ὀρθοδόξους ὑπηκόους τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, νὰ ἀσκοῦν ἐλεύθερα τὰ λατρευτικὰ τους καθήκοντα στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴ Βιέννη, ἀνεξαρτήτως γένους ἢ γλώσσας⁶.

Τοπωνύμια

Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ὅτι στὰ ὑπὸ ἐξέταση χειρόγραφα μνημονεύονται τοπωνύμια μὲ ἀρκετὲς παραφθορές, οἱ ὁποῖες ὀφείλονται εἴτε σὲ ἀνεπαρκῆ γνώση τῆς τοπικῆς διαλέκτου εἴτε ἀκόμη καὶ σὲ ἑλλιπῆ γνώση τῆς ἑλληνικῆς, ὥστε νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἀποδώσουν σωστὰ τὴ μεταγραφὴ τῶν τοπωνυμίων.

Συχνὴ ἀναφορὰ γίνεται στὴν περιοχὴ Τοπροτζίνι μὲ πολλὰ παραλλαγές του, ὅπως: Δοπροτζίνι, Τεπρετζίνι, Τιπρέτζίνι, Τοπερτζίν, Τεπριτζίνι, ὡς τόπου ἀποστολῆς τῶν δελτίων παραγγελίας ἢ ἐπιστολῶν. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὴν πόλη Debrecen τῆς Οὐγγαρίας⁷.

Ἄλλοῦ μνημονεύεται ἡ περιοχὴ(;) Σάρισα ἢ Σάρησηα ἢ Σιάρουσιν ἢ Σιαρόσι ἢ Σέρισα ἢ Σίρησι πάλι ὡς τόπος ἀποστολῆς καὶ σὲ μία μόνον ὡς τόπος παραλαβῆς. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὴ σημερινὴ πόλη Βέλκι Σάρις τῆς Σλοβακίας, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται καὶ ἡ πόλη Sari τοῦ νομοῦ

στὴν Οὐγγαρία, Ἐῶα καὶ Ἐσπερία», *Περιοδικὸ τῆς Ἐταιρείας ἔρευνας τῶν σχέσεων τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ νέου ἑλληνισμοῦ μὲ τὴν Δύση* 7 (Ἀθήνα 2007), σ. 350.

6. Ἰω. Σ. Ρωμανίδης, *Ρωμηοσύνη, Ρωμανία, Ρούμελη*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 259-262, ὅπου ἀναφέρονται σημαντικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ προμνημονευθὲν τρίγλωσσο αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο-διάταγμα, τὸ ὁποῖο ἐκδόθηκε κατὰ τὸν Ρωμανίδη τὸ 1783 ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστροουγγαρίας Ἰωσήφ Β΄ (1780-1790) καὶ στὸ ὁποῖο γίνεται διάκριση μεταξὺ Ρωμαίων πραγματευτῶν καὶ μὴ Οὐνιτῶν Ρωμαίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπηκόων τῆς Ὀθωμανικῆς πύλης· πρβλ. Pravoslav Trebišovský, "Obnovenie cyrilometodovskej pravoslávnej cirkvi v Československu", στὸ: *Pravoslávny teologický zborník, Pravoslávna Cirkev v Československu, Praha 1989*, σ. 17, ὅπου σημειώνεται μεταξὺ ἄλλων ὅτι στὴν Αὐστροουγγαρία, σύμφωνα μὲ στατιστικὴ τοῦ ἔτους 1900, ὑπῆρχαν 4.500.000 ὀρθοδόξων πιστῶν.

7. Βασ. Σειρηνίδου, *Ἕλληνες στὴ Βιέννη 1780-1850*, διδ. διατριβή, Ἀθήνα 2002, σ. 43.

Πέστης τῆς Ούγγαρίας⁸. Ἄλλοῦ γίνεται ἀναφορὰ γιὰ τὴν Πριούρα, ἀλλοῦ γιὰ τὴν (τό) Περγέσι ἢ Περρέση ἢ Περγίσι, ποὺ κατὰ πᾶσα πιθανότητα πρόκειται γιὰ τὴ σημερινὴ πόλη τοῦ Πρέσοβ στὴν Ἀνατολικὴ Σλοβακία. Ἄλλοῦ πάλι μνημονεύεται ἡ/τὸ Ποινάνια ἢ Ποινύνια.

Ἄλλες πόλεις καὶ οἰκισμοὶ ποὺ ἀναφέρονται εἶναι τὸ Πέρμεσι, προφανῶς ἡ σημερινὴ πόλη τοῦ Τρεμπίσοβ, καθὼς ἐπίσης ἡ Σεμπένοβα, τὸ σημερινὸ Σαμπίνοβ, ἢ Βράνοβ, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα παραμένει τὸ ἴδιο. Ὅλες οἱ πόλεις καὶ οἰκισμοὶ ποὺ προαναφέρθηκαν ἀνήκουν στὴ σημερινὴ Σλοβακία.

Τὸ γεγονός αὐτό, σὲ συνδυασμὸ μὲ στοιχεῖα ποὺ ἔχουμε ἀπὸ δύο ἀπογραφές Ἑλλήνων ἐμπόρων στὴ Σλοβακία κατὰ τὰ ἔτη 1754 καὶ 1796, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες τὸ ἐμπόριο μὲ «τουρκικὰ προϊόντα» ἔχασε μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου τὴ σημασία του καὶ τὴ θέση του πῆρε τὸ ἐμπόριο μὲ ἐγχώρια προϊόντα, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς παρουσίας Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ στὴ Σλοβακία⁹. Ἐπίσης, ἀναφέρεται ἡ πόλη Λούπζινιτς. Πρόκειται πιθανότατα γιὰ τὴν Λουμπλιάνα τῆς σημερινῆς Σλοβενίας, ἐπειδὴ ἀπὸ τὸ 1728 καὶ 1730 συνδέθηκε ὀδικὰ ἢ Βιέννη μὲ τὴν Τεργέστη καὶ ἐπὶ Μαρίας Θηρεσίας καὶ Ἰωσήφ Β΄ ἐπεκτάθηκαν οἱ αὐτοκρατορικὲς ὀδικὲς ἀρτηρίες πρὸς Βοημία, Μοραβία, Σιλεσία καθὼς καὶ πρὸς τὰ Βόρεια καὶ Ἀνατολικά τῆς Ἀψβουργικῆς μοναρχίας¹⁰.

Σὲ ἄλλο σημεῖο ἀναφέρεται ὡς τόπος ἀποστολῆς ἡ πόλη Μισκόφτσαν ἢ Μισκόφσκα ἢ Νισκόφτσοῖ, μᾶλλον Μίσκολτς (Miskolc), ποὺ τοποθετεῖται στὴ σημερινὴ Βόρεια Ούγγαρία. Ἐπίσης, πόλεις ποὺ ἀναγράφονται καὶ βρίσκονται στὴν ἐπικράτεια τῆς σημερινῆς Ούγγαρίας¹¹ εἶναι ἡ Τοκάι καὶ τὸ Κεριστοῦρι ἢ Κερεστοῦρι¹².

Εἰδικώτερα ἡ Τοκάι, ἡ ὁποία βρῖσκεται πλησίον τῆς σημερινῆς Σλοβακίας, ἀπετέλεσε, κατὰ τὸν 17ο καὶ 18ο ἕως καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ

8. Ἐ. Φιοῦβες, «Ἀπογραφές τῶν Ἑλλήνων παροίκων τῆς Πέστης (Ἐρευνές στὰ ἀρχεῖα τοῦ νομοῦ τῆς Πέστης)», *Μακεδονικά* 5 (Θεσσαλονίκη 1963), σ. 240.

9. Βασ. Σειρηνίδου, *Ἑλληνες στὴ Βιέννη...*, ὅ.π., σ. 143.

10. Βασ. Σειρηνίδου, *Ἑλληνες στὴ Βιέννη...*, ὅ.π., σ. 117.

11. Στὴν τότε Ούγγαρία (ἐκτεταμένη Ούγγαρία) ἀναπτύχθηκαν πολλὲς ἑλληνικὲς κοινότητες γιὰ ἀρκετὲς ἐκ τῶν ὁποίων διασώζονται ἱστορικὰ στοιχεῖα.

12. Σπ. Π. Λάμπρος, «Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Ούγγαρία, καὶ Αὐστρία μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ», *Ἀρχεῖο ἱστορικῶν λόγων*, ἐκδ. Ἐλευθέρη σκέψις, Ἀθήνα 1991, σ. 20. Πρβλ. Βασ. Σειρηνίδου, *Ἑλληνες στὴ Βιέννη...*, ὅ.π., σ. 43.

αί., σημαντικό έλληνικό έμπορικό κέντρο με οργανωμένη «κομπανία», ή όποια διέθετε πέτρινο κτίριο με θυρεό, με σύμβολα από τή Βυζαντινή αὐτοκρατορία καί τόν Χριστιανισμό¹³.

Στή σημερινή Πολωνία ἀνήκουν οί καταγεγραμμένες στά χειρόγραφα πόλεις Λουπλίνι καί Ποζνάνια ή Ποσνάνια ή Ποσζνιάνια ή Παζνάνια.

Άπό τήν περιοχή τής σημερινής Δυτικής Οὐκρανίας μνημονεύεται τὸ Οὐκβάρ (πρόκειται γιά τήν πόλη Οὐζγκοροντ).

Μεταξὺ τῶν τοπωνυμίων ἀναφέρονται μόνο δύο πόλεις ποὺ ή ὀνομασία τους παραμένει ή ἴδια καί σήμερα, τὸ Παρίσι καί ή Φραγκφούρτη.

Ἄλλα ἀναφερόμενα τοπωνύμια, τὰ όποια δὲν ἦταν κατορθωτὸ νὰ ταυτοποιηθοῦν με σημερινά, εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Ζάλφν, Λημπλώη, Ποστονάνια, Βήνησβα, Κυουνκούς, Μάδα, Πόλιζα, Σταράση ή Στάρηση, Ξουιάρια, Πάρτα, Πρέτζικο. Πιθανότατα ὅμως οί περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς τὶς περιοχὲς ἀνήκουν στήν Οὐγγαρία.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω τοπωνυμίων, γίνεται ἀντιληπτὸ ὅτι Ἑλληνες κατοικοῦσαν στίς προαναφερθεῖσες περιοχὲς ὑπὸ μορφὴ κοινοτήτων, εἴτε μονίμων εἴτε προσωρινῶν, καί δραστηριοποιοῦνταν στὸ ἐμπόριο, ὅπως θὰ δοῦμε διεξοδικώτερα παρακάτω.

Οί Ἑλληνικὲς κοινότητες στήν Αὐστροουγγαρία

Ἡ ὑπαρξη Ἑλλήνων στά ἐδάφη τής τότε ἐκτεταμένης Οὐγγρίας μνημονεύεται ἤδη ἀπὸ τὸν 15ο αἰ. κ.έ., ἐπὶ ἡγεμόνος Gejza καί τοῦ βασιλέως Stefan A'. Αὐτὸ πιστοποιεῖται ἀπὸ τὴ δήλωση τοῦ Aenea Sylvia Piccolimini, μετέπειτα Πάπα Πίου Β', πρὸς τὸν βασιλέα Ladislav E', με τήν προτροπή νὰ ἐκμάθει τήν ἑλληνική γλῶσσα, διότι αὐτὴ θὰ τοῦ εἶναι χρήσιμη στή διακυβέρνηση τής Οὐγγρίας, καθότι οί ὑπήκοοι αὐτῆς ὁμιλοῦν τήν ἑλληνική γλῶσσα¹⁴.

Ἀξιολογεῖται ὡς αἰσθητὴ ή οἰκονομική καί κοινωνική διεΐσδυση τῶν ὀρθοδόξων βαλκανίων χριστιανῶν στήν κεντρική καί ἀνατολική Εὐρώπη, κυρίως με τὶς συμφωνίες τοῦ Karlowiz (1699), τοῦ Passarowitz (1718)

13. Ἰκ. Μαντούβαλος, Miskolc-Sátorajújhely-Βουδαπέστη. «Ἀναζητώντας τὰ ἴχνη τής ἑλληνικῆς ἐμπορικῆς διασποράς...», ὅ.π., σσ. 341-342.

14. Γ. Παν. Κουντούρη, Ἡ ἐπιβολή τοῦ Παπισμοῦ..., ὅ.π., σ. 64.

καὶ τοῦ Βελιγραδίου (1739)¹⁵. Σύμφωνα μὲ Σλάβους ἱστορικοὺς, ἐνδιαφέρον φαινόμενο στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς Οὐγγρίας ἦταν ἡ παρουσία τῶν ὀνομαζομένων Ἑλλήνων πραγματευτῶν, ὅπως τότε ὀνομάζοντο οἱ ἔμποροι ἀπὸ τὴ Βαλκανικὴ χερσόνησο. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ κυρίως κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα κατέκλυσαν τὴν Οὐγγρία καὶ μὲ τὴν εὐστροφία καὶ τὸ ἐπιχειρηματικὸ τους πνεῦμα ἀπέιλησαν τὴν ἐπιχειρηματικὴ θέση τῶν οἰκείων ἐμπόρων τοῦ νοτίου τμήματος τῆς χώρας. Μετὰ ἀπὸ τὴν ὑπογραφή τῆς προμνημονευθεῖσης συμφωνίας τοῦ Passarowitz τὸ 1718, ἔφθασαν στὴν Οὐγγρία μεγάλα τμήματα ἐμπόρων ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὰ Βαλκάνια – συγκεκριμένα ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, τὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἠπειρο. Ἐθνικὰ ἐθεωροῦντο ὡς κατ' ἐξοχὴν Ὀρθόδοξοι Ἕλληνες καὶ σὲ μικρότερο ποσοστὸ Βούλγαροι καὶ Σέρβοι, οἱ ὅποιοι δημιούργησαν παροικίες σὲ πολλὰς πόλεις τῆς Οὐγγρίας ὅπως: Budin, Pest, Jager, Tokaj, Segedin, Gyöngyös, Keckemét, Szolnok, Szigetvár, Vidiek. Κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα ὑπολογίζονταν σὲ δύο χιλιάδες περίπου Ἕλληνες πραγματευτὲς μὲ ἐξαιρετικὰς ἰκανότητες, οἱ ὅποιοι δραστηριοποιούνταν στὴν ἐν λόγω χώρα. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ Σλοβακία, περισσότεροι Ἕλληνες πραγματευτὲς εὐρίσκοντο στὸ Levoce (τὸ ἔτος 1754 ὑπολογίζονταν σὲ 16), στὸ Lucenci (15), στὸ Komarne (15). Ἡ πόλη τοῦ Presov μᾶλλον ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς σταθμὸς γιὰ μεταφορὰ ἐμπορευμάτων στὴν Πολωνία. Στὴν πόλη Trnava οἱ Ἕλληνες εἶχαν θρησκευτικὴ κοινότητα κατὰ τὸ δεῦτερο ἡμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ διέθεταν ἱερὸ ναὸ πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ποὺ βρισκόταν στὴν σημερινὴ κεντρικὴ ὁδὸ τῆς πόλεως δίπλα στὸ Δημαρχεῖο. Ἡ πλειονότητα τῶν Βαλκανίων αὐτῶν πραγματευτῶν κατήγοντο, ὡς ἀναφέρθηκε, ἀπὸ τὴ Μακεδονία ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν πόλη Μοσχόπολη (σημερινὴ Βόρεια Ἠπειρο), ποὺ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν πολιτικὸ καὶ οἰκονομικὸ κέντρο. Λιγότεροι κατήγοντο ἀπὸ τὴ Θεσσαλία καὶ ἄλλα μέρη τῶν Βαλκανίων¹⁶.

15. Br. McGowan, *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation Trade and the Stuggle for Land 1600-1800*, Cambridge 1981, σσ. 40-41.

16. M. Marek, *Miloš Marek Národnosti Uhorska Vysokoškolský učebný text*, ἐκδ. Filozofická fakulta (tu 2011). Trnavskej univerzity v Trnave (Σλοβακία) 2011, σσ. 432-436. Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ἡ σπουδαία παρουσία καὶ ἐπιχειρηματικὴ δραστηριότητα τῆς ἐλληνογενεοῦς οἰκογενείας Σίνα ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη στὴν Αὐστροουγγαρία τὸν 18ο αἰῶνα. Ἡ οἰκογένεια διεδραμάτισε σημαντικὸ ρόλο στὴ βιομηχανία, στὸ ἐμπόριο, ἐνῶ

Ειδικώτερα, από τον 18ο αιώνα οι περισσότεροι Έλληνες έμποροι εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Ούγγαρία και απέκτησαν ούγγρικη ύπηκοότητα και τίτλους ευγενείας¹⁷.

Όστόσο, περίοδος άκμης του έλληνισμού στη σημερινή Ούγγαρία, ή όποια εντάσσεται στην τότε Μεγάλη Ούγγαρία, κρίνεται το χρονικό διάστημα 1718-1774 με τη συνθήκη του Passarowitz και την έκδοση του Βασιλικού Διατάγματος του 1774, το όποιο έδινε τη δυνατότητα εγκαταστάσεως Έλλήνων στην Ούγγαρία και την άσκηση εμπορίου υπό την προϋπόθεση όρκου πίστεως στις άρχες από την πλευρά των Έλλήνων και την ταυτόχρονη απόκτηση της ούγγρικης ύπηκοότητας. Έτσι, κατά το χρονικό διάστημα 1774-1900 συνετελέσθη ή σταδιακή προσαρμογή, ενώ δια των έπιμιξιών επήλθε ή αφομοίωση των Έλλήνων της Ούγγαρίας¹⁸.

Ός προς τους λόγους που όδηγησαν τους Έλληνες έμπόρους να μεταναστεύσουν προς την Ούγγαρία, έρευνητές έχουν την άποψη ότι αυτοί όδηγήθηκαν εκεί, προκειμένου να αποφύγουν κυρίως τα δεινά του Όθωμανικού ζυγού και να εξασφαλίσουν ευνοϊκότερες συνθήκες για την άσκηση του εμπορίου. Γι' αυτούς τους λόγους, ή Ούγγαρία κατακλύσθηκε κατά τον 18ο αι. από Έλληνες έμπόρους, άρκετοι εκ των όποιων, ως προαναφέρθη, εγκαταστάθηκαν μόνιμα εκεί, με συνέπεια να αφήσουν το αποτύπωμά τους στην οικονομική ζωή της χώρας αυτής.

Έπίσης, ύποστηρίζεται ότι Έλληνες εκτός Όθωμανικής αυτοκρατορίας άναπτύχθηκαν ως ιδιαίτερη έμπορική και άστική τάξη,

παράλληλα δημιούργησε και τραπεζικό όικο. Επίσης ανέπτυξε πλουσία μορφωτική, έπιστημονική και φιλανθρωπική δραστηριότητα τόσο στην Αύστροουγγαρία, όσο και στην Ελλάδα. Με τον Σίμωνα Σίνα, μετά από την άπελευθέρωση της Ελλάδος, συνδέεται ή ίδρυση του μεγάρου προκειμένου να στεγασθεί ή Ακαδημία Έπιστημών στην Αθήνα. Επίσης, ένίσχυσε οικονομικά την έθνική τράπεζα, την Άρσάκειο Σχολή, την Άρχαιολογική Έταιρεία, το Άστεροσκοπείο και άλλα ιδρύματα, γι' αυτό κατατάσσεται στους έθνικούς ευεργέτες. Βλ. Φ. Άσημακόπουλος, «Γεώργιος Σίνας. Ό κατακτητής Όρθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», *EPA Budapesti Negyed* 54 (2006/4) και προβλ. Esz. B Kerenyi, «Ό Έλληνας μαικήνας του Ούγγρικού πολιτισμού. Συμβολή του βαρώνου Σίμωνος Σίνα στην ένίσχυση των γραμμάτων και της τέχνης και στην άνέγερση του μεγάρου της Ούγγρικης Ακαδημίας Έπιστημών», *EPA Budapesti Negyed* 54, 4 (2006).

17. F. Berki, *Η έν Ούγγαρία Όρθόδοξος Έκκλησία, ό.π., σ. 21.*

18. Στ. Ίω. Παπαδόπουλος, «Οί Έλληνικές κοινότητες της Ούγγαρίας», ό.π., σ. 94.

ή όποια διαδραμάτισε ρόλο και στην ανάπτυξη τών έθνικων κινήματων στα Βαλκάνια¹⁹.

Κυρίως οί βόρειες έλληνικές περιοχές ήταν αυτές από τις όποιες προέρχονταν οί Έλληνες μετανάστες στην Ούγγαρία, δηλ. ή Μοσχόπολη ως ανεφέρθη, ή Σιάτιστα, ή Κοζάνη, τὰ Σέρβια, τὸ Μοναστήρι, τὸ Βογατσικό, ή Θεσσαλονίκη, οί Σέρρες, τὸ Μελένικο, κ.ά. Κάποιοι άλλοι προέρχονταν από την Ήπειρο, Θεσσαλία, Θράκη και Στερεὰ Ελλάδα.

Μαζί με τούς Έλληνες δραστηριοποιήθηκαν μεταναστεύοντας εκεί και άλλοι Βαλκάνιοι έμποροι, ὅπως Σέρβοι, Βούλγαροι, Άλβανοί, Ρουμάνοι-Βλάχοι κ.ά. Έπειδή ή πλειονότητα αυτών ήταν ὀρθόδοξοι και χρησιμοποιούσαν ως γλώσσα τοῦ εμπορίου την ελληνική, γι' αυτό κατατάσσονταν μαζί με τούς Έλληνες στις ίδιες «κομπανίες» και εκκλησιαστικές κοινότητες, διατηρώντας ἔτσι μία ένότητα ἔως τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα²⁰.

Από ἔγγραφο τοῦ οὔγγρικου οἴκου Ρακόζη ἀντλοῦμε πληροφορίες σχετικά με τούς Έλληνες μετανάστες για την περίοδο από τὸ 1725 ἔως τὸ 1771. Σύμφωνα με αυτές, οί Έλληνες πὸ μετακινούνταν στα ἑδάφη τῆς Αὐστροουγγαρίας διατηροῦσαν την ιδιότητα τοῦ ὀθωμανοῦ ὑπηκόου, ὅπως φαίνεται από τις ἀπογραφές πὸ πραγματοποιούνταν με αίτημα τῆς ὀθωμανικῆς διοικήσεως. Σημειωτέον ὅτι, ἐκτὸς τῆς Οὔγγαρίας και Αὐστρίας, πολλοί από τούς μετακινούμενους ὀθωμανοὺς ὑπηκόους και στις περιοχές Τρανσυλβανίας, Μοραβίας, Βοημίας ἦσαν Έλληνες²¹.

Μεταξὺ τῶν σημαντικῶν ελληνικῶν κοινοτήτων ἀναφέρεται ή κοινότητα στην πόλη Τοκάι τῆς Οὔγγαρίας, γνωστὴ για την παραγωγή κρασιοῦ²².

19. Βασ. Σειρηνίδου, *Έλληνες στη Βιέννη...*, ὄ.π., σ. 6.

20. Στ. Ίω. Παπαδόπουλος, «Οί Έλληνικές κοινότητες τῆς Οὔγγαρίας», ὄ.π., σσ. 95-96. Πρὸβλ. Ἄρχειο ΕΡΤ, «Βαλκάνιος Πραματευτής, οί δρόμοι τοῦ Έλληνισμοῦ στα Βαλκάνια», Ἐπεισόδιο: 002 οί δρόμοι και οί σταθμοί τῶν πραγματευτάδων 0000033520. Σειρὰ ντοκιμαντέρ πὸ φωτίζει την οικονομική, πνευματική και κοινωνική δράση τῶν Ἑλλήνων στίς παροικίες τῆς Βαλκανικῆς και τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τὸν 18ο αἰῶνα ὡς τις πρώτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰ. Ἀκόμη, ὑποστηρίζεται ὅτι Βλάχοι τῶν Νοτίων Βαλκανίων ὑπὸ την ἐπίδραση τῆς ὀρθοδόξης Ἐκκλησίας υιοθέτησαν τὴ χρήση τῆς ελληνικῆς γλώσσας. Βλ. Am. Lanier, "Az osztrak kereskedelempolitika es a götögök", *EPA (Elektronikus Periodika Archivum), Budapesti Negyed*, τ. 54, 4 (2006).

21. Σπ. Π. Λάμπρος, «Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὔγγαρία και Αὐστρία μακεδονικοῦ ελληνισμοῦ», ὄ.π., σ. 17,18.

22. Σπ. Π. Λάμπρος, «Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὔγγαρία και Αὐστρία

Ἡ μετακίνηση τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων στήν Οὐγγαρία δὲν σήμαινε καὶ διακοπή τῶν σχέσεων μὲ τὴ μητέρα-πατρίδα. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ ἔμπορος συγκροτοῦσε μαζί μὲ τὸν ἀδελφό του ἢ μὲ ἄλλους στενοὺς συγγενεῖς του μία «κομπανία», δηλαδή κοινότητα-συντεχνία. Ἐνας ἔμενε μόνιμα στήν Οὐγγαρία, ἐνῶ ἄλλος φρόντιζε γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων. Μερικὲς φορὲς ἢ ἴδια «κομπανία» διατηροῦσε ὑποκαταστήματα σὲ περισσότερες ἀπὸ μία πόλεις.

Οἱ ἐλληνικὲς κοινότητες ἐθεωροῦτο ὅτι ὑπερέβαιναν τὸν ἀριθμὸ τῶν ἑκατό, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ τριάντα ἦταν οἱ πλέον ἀξιόλογες. Κατὰ τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 18ου αἰ. ὁ πληθυσμὸς τους ὑπολογιζόταν σὲ περίπου 10.000, μὲ ἀρκετὲς ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες καὶ 26 σχολεῖα²³.

Πληροφορίες γιὰ τὴν πνευματικὴ, θρησκευτικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ κατάσταση τῶν Ἑλλήνων στήν Οὐγγαρία τὴν ἐν λόγῳ ἐποχὴ ἀντλοῦμε καὶ ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ διδασκάλου Γεωργίου Ζαβίρα, τὸ ὁποῖο βρέθηκε στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Σαιντεντρέ τῆς Οὐγγαρίας μὲ τίτλο: «Θέματα ὅπου ἐπαρέδιδεν ὁ Γεώργιος Ζαβίρας τῷ τότε μαθητῇ αὐτοῦ Κωνσταντίνῳ Ἐμμανουήλ»²⁴.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Ἑλληνες τῆς Βουδαπέστης, ἀρχικὰ ἐκκλησιάζονταν στὴ Σερβικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπου ἡ λειτουργία ἐτελεῖτο στὰ σερβικὰ καὶ στὰ ἐλληνικά. Κατὰ τὰ τέλη ὁμως τοῦ 18ου αἰ. οἰκοδόμησαν μὲ ἄδεια τῶν ἀρχῶν τὸ 1790 δική τους ἐκκλησία, τὸν ἱερό ναὸ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου²⁵.

Ἀρκετὲς ἐλληνικὲς ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες τῆς Οὐγγαρίας μέχρι τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰ. ὑπήγοντο στὴ δικαιοδοσία τῆς ὀρθοδόξου σερβικῆς ἐπισκοπῆς Βουδιμίου. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς μάλιστα τοῦ Ἑλληνα Κοζανίτη ἐπισκόπου Βουδιμίου Διονυσίου Παπαγιαννοῦση ἢ Πόποβιτς, ἐνισχύθηκε ἡ ἐλληνικὴ παρουσία, μὲ τὴν ἀνοικοδόμηση ἐλληνικῶν ναῶν καὶ σχολείων.

μακεδονικοῦ ἐλληνισμοῦ», ὅ.π., σ. 19.

23. Στ. Ἰω. Παπαδόπουλος, «Οἱ Ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Οὐγγαρίας», ὅ.π., σ. 97-98· πρβλ. Σπ. Π. Λάμπρος, «Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρία καὶ Αὐστρία μακεδονικοῦ ἐλληνισμοῦ», ὅ.π., σ. 24

24. Ἐντ. Φιοῦβες, «Ἐνα ἄγνωστο χειρόγραφο τοῦ Γεωργίου Ζαβίρα στήν βιβλιοθήκη τοῦ Σαιντεντρέ τῆς Οὐγγαρίας: “Θέματα ὅπου ἐπαρέδιδεν ὁ Γεώργιος Ζαβίρας τῷ τότε μαθητῇ αὐτοῦ Κωνσταντίνῳ Ἐμμανουήλ”», *Μακεδονικά* 6 (Θεσσαλονίκη 1965), σ. 99.

25. Στ. Ἰω. Παπαδόπουλος, «Οἱ Ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Οὐγγαρίας», ὅ.π., σ. 99.

Ίδιαίτερη ἀξία ἀποκτᾶ τὸ ἀρχεῖο τῆς ὀρθοδόξου ἐπισκοπῆς Βουδιμίου καὶ γιὰ τὸν λόγο ὅτι ἐκεῖ διασώθηκαν καὶ τὰ ἀρχεῖα πολλῶν ἄλλων ἐλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Οὐγγαρίας, ὅταν ἐπεκράτησε τὸ κομμουνιστικὸ καθεστῶς, καὶ κρατικοποιήθηκαν τὰ οἰκήματά τους²⁶. Κατὰ τὸν Feris Berki, τὸ ἐλληνορθόδοξο στοιχεῖο ἐξέλιπε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ., ἀλλὰ παρέμειναν οἱ μεγαλοπρεπεῖς ναοὶ οἱ ὁποῖοι μαρτυροῦν τὴν ἔνδοξη παρουσία τῶν Ἑλλήνων²⁷.

Πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὶς θρησκευτικὲς παραδόσεις τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων στὴν Οὐγγαρία βρίσκουμε ἐπίσης καὶ στὶς ἐπιτύμβιες ἐλληνικὲς ἐπιγραφὲς ποὺ βρέθηκαν στὴ χώρα αὐτή²⁸.

Οἱ Ἕλληνες μετανάστες δὲν παρέλειπαν νὰ στέλνουν χρήματα στοὺς δικούς τους, ἐνῶ παράλληλα οἰκοδομοῦσαν καὶ ἀνακαίνιζαν ἐκκλησίες στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τους. Ἐπίσης, ἐνίσχυαν οἰκονομικὰ τὰ μοναστήρια καὶ κατασκεύαζαν ἔργα κοινῆς ὠφελείας, ὅπως ὑδραγωγεῖα, βρυῖσες, δρόμους κ.ἄ. Ἀκόμη, οἰκοδομοῦσαν τὰ σπίτια τῶν οἰκογενειῶν τους, τὰ γνωστὰ ἀρχοντικὰ τῶν 17ου, 18ου καὶ 19ου αἰ., ποὺ θαυμάζονται ἀκόμη καὶ σήμερα στὴν Καστοριά, τὴ Σιάτιστα, τὴν Κοζάνη, τὰ Ἀμπελάκια καὶ ἄλλοῦ²⁹.

26. Χ. Γ. Χοτζάκογλου, «Οἱ ἐλληνικὲς κοινότητες τῆς Οὐγγαρίας μέσα ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῆς Σερβικῆς Ἐπισκοπῆς τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου Βουδαπέστης (szentendre)», *Μνήμων* 20 (Ἀθήνα 1998), σσ. 273-274.

27. F. Berki, *Ἡ ἐν Οὐγγαρία Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία*, ὁ.π., σ. 22. Ἐπίσης, ὁ ἴδιος ἐρευνητὴς σημειώνει: «[Οἱ Ἕλληνες] ἐλθόντες εἰς τὴν Οὐγγαρίαν εὗρον ἐκεῖ νέαν πατρίδα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐχάρισαν ὅλον τὸν πλοῦτον τῆς ἐλληνικῆς τῶν ψυχῆς, καὶ ἡ ὁποία ἐσκέπασεν μὲ μητρικὴν στοργὴν τὰ ὄστα των».

28. Öd. Fúves, «Ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ Ἑλλήνων εἰς τὴν Οὐγγαρίαν», *Ἑλληνικά* 19, 2 (Θεσσαλονίκη 1966), σσ. 296-347. Ἐπίσης περισσότερα στατιστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν τόπο προέλευσης, τὴ θρησκευτικὴ, τὴν οἰκογενειακὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ κατάσταση τῶν Ἑλλήνων τῆς Οὐγγαρίας, βλ. Ἐντ. Φιοῦβες, «Ἀπογραφὲς τῶν Ἑλλήνων παροίκων...», ὁ.π., σσ. 194-240· πρβλ. ὁ ἴδιος, «Οἱ κατάλογοι τῶν πολιτογραφηθέντων Ἑλλήνων παροίκων τῆς Πέστης καὶ Βούδας στὴν περίοδο 1687-1848», *Μακεδονικά* 6 (Θεσσαλονίκη 1965), σσ. 106-119.

29. Στ. Ἴω. Παπαδόπουλος, «Οἱ Ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Οὐγγαρίας», ὁ.π., σ. 102.

Περιγραφή και περιεχόμενο τών χειρογράφων³⁰

Όπως προαναφέραμε, τὰ ὑπὸ ἐξέταση χειρόγραφα ἀποτελοῦν ἐπιστολογραφία καὶ δελτία ἐμπορικῶν παραγγελιῶν, στὰ ὁποῖα παρεμβάλλονται φράσεις ποὺ παραπέμπουν στὴ θρησκευτικὴ ζωὴ καὶ σὲ θρησκευτικὲς συνήθειες, γεγονὸς πολὺ ἀσύνηθες γιὰ ἐμπορικὸ περιεχομένου ἔγγραφα. Στὰ χειρόγραφα αὐτὰ συμπεριλαμβάνεται μόνον ἓνας μικρὸς ἀριθμὸς ἐγγράφων ἀμιγῶς θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος, ποὺ θὰ ἀναπτύξουμε διεξοδικώτερα.

Στὴν ἀναφορά μας στὰ χειρόγραφα αὐτὰ ἀκολουθοῦμε τὴν ἀρίθμηση ἐκτυπώσεως τῶν μικροφίλμ, στὰ ὁποῖα φαίνεται καὶ ἡ ἀρίθμηση μὲ τὴν ὁποῖα εἶχαν καταχωρηθεῖ ἀπὸ τὸ Κρατικὸ Περιφερειακὸ Ἀρχεῖο τοῦ Πρέσοβ τῆς Ἀνατολικῆς Σλοβακίας.

Σημειωτέον ὅτι στὰ περισσότερα ἔγγραφα ἀναφέρεται ὡς χρόνος συντάξεώς τους τὸ ἔτος 1750, ἐνῶ σὲ λιγοστὰ ὡς χρονολογία συντάξεώς τους μνημονεύονται τὰ ἔτη 1747, 1749 καὶ 1751-1753.

Ἀναφέρθηκε ἤδη ὅτι πρόκειται γιὰ χειρόγραφα ἐμπορικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ὡς ἐκ τούτου, θεωροῦμε χρήσιμο νὰ παραθέσουμε ἐνδεικτικὰ μερικὰ ἀπὸ τὰ εἶδη ποὺ ἐμπορεύονταν: ὑφάσματα (μεταξωτά, βαμβακερὰ καὶ χασέδες), ἀγιοκέρι καὶ εἰκόνες, μαξιλάρια, διάφορα δερμάτινα εἶδη, ζῶα, χαρτί (ἀπλὸ καὶ πολυτελείας), κρασί, λάδι, ἐλιές, σῦκα, σταφίδες, σαποῦνι, ὄσπρια, δημητριακά, διάφορα εἶδη οἰκιακῆς χρήσεως, ἀλλὰ ἀκόμη ἀσημένια καὶ χρυσὰ κοσμήματα καὶ πολύτιμους λίθους, κυρίως κεχριμπάρι³¹.

Τὰ μέτρα καὶ τὰ νομίσματα τῆς ἐποχῆς ποὺ χρησιμοποιοῦνταν ἦταν ὁ πῆχυς ὡς μέτρο μήκους καὶ ἡ ὀκὰ ὡς μέτρο βάρους. Ἀπὸ τὶς διαφορὲς συναλλαγές φαίνεται ὅτι ἦταν σὲ χρῆση διάφορα νομίσματα χωρῶν τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης· γι' αὐτὸ γίνεται συχνὴ ἀναφορὰ στὰ οὐγγρικά καὶ στὰ νεμέτζικα ἢ νέμτζικα φλωρίνια, τὰ χάρτινα φλωρίνια, τὰ γρόσια καὶ τὰ φλουριά (φλωριά), ὅπως ἔγιναν γνωστὰ τὰ φλωρίνια στὴν ἑλληνικὴ

30. Στὰ χειρόγραφα ποὺ μελετῶνται ἐδῶ ἀκολουθεῖται ἡ διπλωματικὴ μεταγραφὴ τους, χωρὶς ἐπέμβαση/διόρθωση στὴν ὀρθογραφία καὶ τὸν τονισμό, ὥστε νὰ ἀποτυπώνεται ἡ γλωσσικὴ πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς.

31. Πρβλ. Στ. Ἰω. Παπαδόπουλος, «Οἱ Ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Οὐγγαρίας», ὅ.π., σ. 97.

γλώσσα. Ἐς σημειωθεί ἐπίσης ὅτι τὰ φλωρίνια κόβονται γιὰ πρώτη φορά ὡς νόμισμα τῆς Φλωρεντίας (ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία τους), καθὼς κατὰ τὸν 16ο καὶ τὸν 17ο αἰ. πολλὰ ἀπὸ τὰ κρατίδια τῆς Εὐρώπης ἔχουν τὰ δικά τους νομίσματα³².

Στὰ ὑπὸ ἐξέταση χειρόγραφα γίνεται ἐπίσης ἀναφορὰ σὲ βαπτιστικὰ κυρίως ὀνόματα, ὅπως Κωστῆς, Παναγιώτης, Γεώργης, Νίκο ἢ Νίσκος, Μῆτρος, Μιχάλης, Μᾶρκος, Σταυρῆς, ἐνῶ πολὺ λιγώτερα εἶναι τὰ γυναικεῖα ὀνόματα. Στὸ ὑπ. ἀριθ. «99» χειρόγραφο, μὲ ἡμερομηνία 1750 Ἀπριλίου 22, ποὺ ἀφορᾷ ἐμπορικὸ συμφωνητικὸ περὶ τοῦ μεριδίου κέρδους τῶν συμβαλλομένων μερῶν, ἀφοῦ ὅπως ἀναφέρεται στὸ χειρόγραφο οἱ ἐν λόγῳ ἔμποροι ἀποφάσισαν ἀπὸ κοινοῦ νὰ γίνουν «Σύντροφοι», ἔχουμε ἓνα κατάλογο μὲ ὀνοματεπώνυμα τῶν ὑπογραφομένων:

Ναοὺμ Δημητρίου Χούτζα,
 Μάρτυρας,
 Δίμζου Ντιμόγια
 μαρτυρῶ τ' ἄνωθεν
 Νίκου Μπούλτζιου, στρέγω τ' ἄνωθεν
 Μῆτρο Ντιμόγια, στρέγω τ' ἄνωθεν
 Κωστή Στόλα, στρέγω τ' ἄνωθεν
 Μάρκο Μπακάρα, στρέγω τ' ἄνωθεν

Ἐπίσης, ἐλληνικὰ ὀνόματα ἀναφέρονται καὶ σὲ ἄλλα χειρόγραφα, ὅπως στὰ ὑπ. ἀριθμ. «140» Παναγιώτης Χατζῆς, «143» Νίσκου Παπαγεώργη.

Ἡ θρησκευτικὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς Οὐγγαρίας κατὰ τὸν 18ο αἰ.

Τὸ χειρόγραφο ὑπ' ἀριθμ. «8» μὲ ἡμερομηνία 1750 Δεκεμβρίου 29 ἔχει ὡς ἐπιγραφή του «Χρεωστούμενα-Πληρωμές» καὶ ἀποτελεῖ συνέχεια συναλλαγῶν ποὺ πραγματοποιήσαν, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ

32. C. Eagleton – J. Williams, *Τὸ Χρῆμα καὶ ἡ Ἱστορία του*, ἐκδ. Φυτράκη, μετάφρ. Σαμάνθα Κωνσταντέα, Ἀθήνα 2007, σ. 172, ὅπου σημειώνεται ὅτι στὰ ὑποδεέστερα ἰταλικά κρατίδια, ὅπως ἡ Μάντουα, ἡ Μοντένα ἢ ἡ Λούκα, τὰ τοπικὰ νομίσματα συμπληρώνονταν ἀπὸ ἐνετικά, φλωρεντινὰ ἢ παπικὰ νομίσματα. Τὰ ἐνετικά νομίσματα κυριαρχοῦσαν στὶς δαλματικὲς ἀκτὲς καὶ στὴν ἐνδοχώρα τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

τὸ ὑπ. ἀριθμ. «6» 1750 Ἀπριλίου 14 χειρόγραφο καὶ μᾶλλον ἔχει σχέση με τοὺς ὑπογράφοντες τὸ προαναφερόμενο συμφωνητικὸ τοῦ ὑπ. ἀριθμ. «99» χειρογράφου, με ἡμερομηνία 1750 Ἀπριλίου 22. Ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῶν ἀνωτέρω χειρογράφων φαίνεται ὅτι ὑπάρχει συνέχεια στὶς ἐμπορικές τους συναλλαγές. Στὴ συνέχεια τῆς ἀναγραφῆς τῆς ἡμερομηνίας τοῦ χειρογράφου «8» ὑπάρχει ἡ φράση «Εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων [sic] πάντων». Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι οἱ συμβαλλόμενοι στὸ ἐν λόγω συμφωνητικὸ ἀναφέρονται στὴ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων Πάντων, ὥστε ἡ ὁποιαδήποτε συναλλαγή τους νὰ εἶναι ἔντιμη ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ὄλων τῶν ἁγίων. Αὐτὸ βεβαίως παραπέμπει καὶ στὸ ἦθος τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων ἀλλὰ καὶ τῶν ξένων συνεργατῶν τους.

Τὸ χειρόγραφο ὑπ. ἀριθμ. «16», χωρὶς ἡμερομηνία, ἀπευθύνεται στὸν «τίμιον κυρ Κωστῆ» καὶ ὁ συντάκτης του τοῦ γνωρίζει ὅτι με τὴ «χάρη τοῦ Θεοῦ» ἀγόρασε ὅσα εἶχαν συμφωνήσει καὶ πλήρωσε ὅλους τοὺς προμηθευτὲς τους.

Τὸ ὑπ. ἀριθμ. «21» χειρόγραφο, με ἡμερομηνία 1750 Σεπτεμβρίου 18, ἀναφέρει: «Εἰς Δόξαν Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων πάντων Ἀγγέλων». Ὁ συντάκτης τοῦ παρόντος ἐπικαλεῖται προφανῶς τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγγέλων του, διότι ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του ἀφορᾶ παραγγελίες διαφόρων εἰδῶν, τὰ ὁποῖα ὁ ἔμπορος δεσμεύεται νὰ τὰ προμηθεύσει στοὺς ἀγοραστὲς του με τὶς ἴδιες τιμές, πὸν προφανῶς τοὺς τὰ εἶχε προμηθεύσει στὸ παρελθόν: «Ἐδῶ γράφω κάτι παραγγελίες ὅπου μέ παρακαλοῦν καὶ ἐχόμεν [sic] χρεῖαν νὰ γέρομεν τίς ἐδίας [sic] τιμάς».

Τὸ χειρόγραφο ὑπ. ἀριθμ. «66», με ἡμερομηνία 1721 Φεβρουαρίου 10, παρουσιάζει μίαν ἀνάλογη τῆς προηγούμενης ἐμπορικῆς συμφωνίας, ὅπου οἱ συμβαλλόμενοι καὶ καλούμενοι «φίλοι»³³ ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ἐπικύρωση τῶν μεταξύ τους συμφωνηθέντων.

Στὸ χειρόγραφο ὑπ. ἀριθμ. «73», με ἡμερομηνία 1749 Φεβρουαρίου 17, ὁ συντάκτης του Γιώργης Τότο ἀπευθύνεται «τῷ τιμιωτάτῳ καὶ χρησιμοτάτῳ κυρίῳ κυρ Γιώργη Θεοδώρου», ἀπὸ τὸν ὁποῖο ζητεῖ νὰ

33. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ ὅρος «φίλοι» παραπέμπει στὶς «κομπανίες» πὸν σχημάτιζαν οἱ Ἑλληνες καὶ οἱ ἄλλοι ἔμποροι τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου στὴν περιοχή τῆς ἐκτεταμένης Οὐγγρίας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰ.

διευθετήσει κάποιες δοσοληψίες του, επικαλούμενος και την αντί-απόδοση του Θεού στον ευεργέτη του και τη βοήθεια του Θεού στην επίτευξη του ζητουμένου.

Στο χειρόγραφο υπ' αριθμ. «84», και συγκεκριμένα στις άραδες 27-29, έντύπωση προκαλεί στον σύγχρονο έρευνητή ή παρέμβλητη φράση: «όμως ο Θεός άγιος κυρ(ι)ος άγιος αθάνατος» ανάμεσα στους έμπορικούς ύπολογισμούς που άφορούσαν τη διάθεση αγαθών σε διαφόρους άγοραστές.

Άπο τη θέση της φράσεως κάτω δεξιά του χειρογράφου, ανάμεσα στα διατεθέντα είδη και στην τιμή πώλησής τους, αντιλαμβάνεται κανείς ότι αυτή σαφώς δέν έχει καμμία συνάφεια προς το περιεχόμενο του ύπολοίπου χειρογράφου και προφανώς είναι παρέμβλητη. Σ' αυτό φαίνεται ότι συνηγορούν και τά στοιχειά με τά όποια αυτή έχει συνταχθεί, καθώς είναι έμφανώς μικρότερα άπο τά άλλα του χειρογράφου. Φαίνεται ότι ή παρεμβολή τοποθετήθηκε εκ τών ύστέρων άπο τούς ίδιους τούς έμπόρους με μικρότερα γράμματα, είτε διότι έλλειπε, είτε για νά φαίνεται στο κείμενο ή διαφορά της θρησκευτικού περιεχομένου επικλήσεως άπο τά ύπόλοιπα έμπορικής φύσεως αναφερόμενα. Σκοπός της παρεμβολής ήταν άφ' ένός ή άπόδοση κύρους στη συμφωνία και άφ' έτέρου ή επίκληση της άνωθεν προστασίας για την καλή εύδωση αυτής.

Στην ύπ. αριθμ. «121» και «122» χειρόγραφη έπιστολή, με ήμερομηνία 1750 Ίανουαρίου 25, συντάκτης της φέρεται ό Νίκου Μπούλτζου άπευθυνόμενος στον έντιμότατο και εύγενέστατο «κυρίω κυρ Παναγιώτη Χατζή τιμίω και σωτηριώδης άχθήτω».

Ό συντάκτης άσπάζεται τον παραλήπτη στην άρχή της έπιστολής «δεόμενος τόν έν Τριάδι ύμνούμενον Θεόν ίνα τις διαφυλαχθεί [sic] άπο παντός κακού του άντικειμένου άμήν». Στην έπιστολή του αυτή κάνει λόγο για τη δυσπραγία του και ζητεί άπο τόν παραλήπτη νά μην τόν κακολογεί για την παράλειψη άποστολής προς αυτόν τών χρημάτων που του όφειλε. Προφανώς για νά έξευμενίσει την όργή του παραλήπτη, επικαλείται τó έλεος του Θεού για όλους τούς χριστιανούς, αλλά και «εις έμάς τούς άμαρτωλούς». Στη συνέχεια αναφέρει ότι έλπίζει στον Θεό νά μπορέσει νά του τά άνταποδώσει, ώστε νά κλείσει ή όφειλή γρήγορα. Για άλλη μία φορά ύπενθυμίζει στον παραλήπτη ότι τις δυσκολίες και τις εύκολίες της ζωής τις όρίζει ό Θεός.

Σε άλλο σημείο της επιστολής υπενθυμίζει τὸν φιλικὸ τους δεσμό και γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς φιλικῆς τους ἀξιοπιστίας ἐπικαλεῖται τὸν ζῶντα και ἀληθινὸ Θεό, γεγονός που παραπέμπει στὶς ἀλήθειες τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Παρ' ὅτι πιὸ κάτω στὴν ἐπιστολὴ ὁ συντάκτης της κάνει λόγο γιὰ τὴν προσωπικὴ δυσφήμιση που τοῦ κάνει ὁ παραλήπτης, δὲν φαίνεται νὰ ἀξιολογεῖ τὸ γεγονός περισσότερο. Ἀντιθέτως, τὸ ἀντιμετωπίζει μὲ χριστιανικὴ καρτερία, ἐπικαλούμενος τὸ βιβλικὸ «ων [sic] ὁ πατήρ ἀγαπᾶ τὰ παιδιά του παιδεύει». Ἐξ αὐτοῦ συμπεραίνεται ὅτι οἱ Ἕλληνες τῶν περιοχῶν αὐτῶν διέθεταν μία λαϊκότεροη θρησκευτικότητα, ἡ ὁποία ἐπηρέαζε βαθύτατα τὴ συμπεριφορὰ τους σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τοῦ βίου τους.

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ κατακλείεται μὲ τὴν εὐχὴ γιὰ μακροήμερευση τοῦ παραλήπτη και γιὰ τὴν εὐτυχῆ ἀντάμωση τῶν δύο ἐμπόρων που ἀλληλογραφοῦν. Ἀκόμη και σὲ αὐτὸ τὸ σημείο βρίσκει κανεὶς τὴν ἄμεση ἐπίδραση τῆς Βίβλου στὴ διαμόρφωση τοῦ καθημερινοῦ τρόπου ζωῆς, ἀφοῦ ἡ εὐλογία γιὰ τὴν καλὴ υἰεία και τὴ μακροήμερευση συνδέεται μὲ τὴν αὐξηση και πλήθυνση τῶν πρωτοπλάστων³⁴, ἐνῶ στὴν καθημερινή του ζωὴ ὁ πιστὸς Ἰσραηλίτης γεύεται αὐτὴν τὴν εὐλογία στὸ πλαίσιο τῆς τιμῆς και τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς γονεῖς του³⁵.

Στὸ ὑπ' ἀριθμ. «125» χειρόγραφο, χ.χ., ὑπάρχει ἄλλη ἐπιστολή, ἡ ὁποία ἀποστέλλεται στὸν Νικόλαο Μπούλτζιο τοῦ Κωστῆ, «εἰς Σιάροσιν». Στὴν ἐπιγραφὴ τῆς ἐπιστολῆς, ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὸν χαιρετισμό, προτάσσεται ἡ παράκληση τοῦ ἀποστολέα πρὸς τὸν Θεὸ νὰ διαφυλάττει και νὰ διατηρεῖ τὸν παραλήπτη Ν. Μπούλτζιο ἀπὸ κάθε κακὸ και ἀντιξοότητα³⁶. Γιὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον δημιουργὸς τοῦ κόσμου και τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ προνοητῆς, συντηρητῆς και κυβερνήτης τοῦ κόσμου³⁷. Ἡ ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ στὴ σύνταξη τῆς παρούσας ἐπιστολῆς ἀποδεικνύει τὴ βεβαιότητα τοῦ συντάκτη στὴν πίστη ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ μόνος, ὁ ὁποῖος δύναται

34. Πρὸβλ. Γεν. 1, 28.

35. Βλ. Ἔξ. 20, 12· Δευτ. 5, 16.

36. Στὸ χειρόγραφο ἀναφέρεται «ἐναντιότητα». Προφανῶς ἐννοεῖται ἡ κάθε εἶδους παρεμπόδιση ἐξ ἐπόψεως υἰείας, οἰκογενειακῶν και ἐπαγγελματικῶν δυσχερειῶν.

37. Ν. Εὐθ. Μητσόπουλος, *Θέματα Ὀρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας*, Πανεπιστημιακαὶ Παραδόσεις Δογματικῆς, ΟΕΔΒ, Ἀθῆναι 1990, σσ. 20-21.

νά διαφυλάττει κάθε άνθρωπο από οποιοδήποτε κακό και κάθε είδους δυσχέρεια.

Ανάλογη παράκληση διατυπώνεται και στο ύπ. αριθμ. «131» χειρόγραφο, όπου παρουσιάζεται επιστολή από τον «Μάρκο κύρη Μάρκο» προς τον «κυρ Νίσκου Κωστή Μπούλτζιου», «τιμίως και σωτηριωδῶς» και ή όποία θα δοθεί στην Ποζνάνια.

Τήν ίδια εϋχή για τήν καλή υγεία τῶν παραληπτῶν εκφράζει και ή επιστολή του ύπ' αριθμ. «135» χειρογράφου, με ήμερομηνία 15 Ίουνίου 1750, τόπο συντάξεως τήν Ποζνάνια και τόπο παραδόσεως τή Σιάρισα.

Στο ύπ. αριθμ. χειρόγραφο «133», με ήμερομηνία 3 Φεβρουαρίου 1750, μνημονεύεται επιστολή, στην όποία, άφοϋ επαναληφθεί ή παράκληση στον Θεό για τήν καλή υγεία τῶν παραληπτῶν «κυρ Νίσκου», «κυρ Κωστή» και «Μάρκο», τονίζεται ότι μεταξύ άλλων ό Θεός εἶναι «καλός δια τά πάντα» και «με βοήθειαν του Χριστου θαρρῶ εἰς τόν Θεόν», συμπεριλαμβανομένων ακόμη και τῶν εμπορικῶν συναλλαγῶν, που ενδιαφέρουν τόν συντάκτη τῆς επιστολῆς.

Τό ίδιο πνεϋμα διατηρεἰ και ή επιστολή στο ύπ. αριθμ. «134» χειρόγραφο, που κάνει λόγο για τήν καλοσύνη του Θεου, ή όποία εκδηλώνεται μέσα σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα.

Στο ύπ' αριθμ. «124» χειρόγραφο, με ήμερομηνία 3 Ίουνίου 1750, ό άποστολέας, πιθανότατα Νίσκος Πούλτζος, επικαλούμενος τις χριστιανικές αρχές περι έντιμότητος, προσπαθεἰ να πείσει τόν παραλήπτη να τακτοποιήσει τις όφειλές του προς αϋτόν, με τήν εϋχή «καλή άντάμωσες να δώκει ό Θεός».

Η ίδια περίπου φράση «καλή άντάμωσιν να δώκει ό Θεός» άπαντᾶ και σε άλλα χειρόγραφα όπως στο ύπ. αριθμ. «132α», 1750 Μαΐου 13 και στο ύπ' αριθμ. «136», χ.χ.

Στο ύπ. αριθμ. «136» χειρόγραφο, άπαντοϋν επίσης οι φράσεις: «θαρροϋμεν εἰς τόν Θεόν να πουλήσομεν...», «χαῆρι να ἔδινεν ό Θεός να μᾶς ἔρθουν τᾶ ἀμάξια βλήγορα... ἔτι να τᾶ πουλοϋμεν με βοήθειαν Θεου και βερεσέδια μην δίνετε και τᾶ παλιά να τᾶ μαζώνετε... και πράμα μην φωνίζετε από περσόν...».

Τό ύπ' αριθμ. «138» χειρόγραφο, με ήμερομηνία 1750, Ίουλίου 3, αρχίζει και τελειώνει με τήν άναγραφή του συμβόλου του σταυρου (†).

Κάτι άνάλογο ἔχουμε στο ύπ. αριθμ. «149», με ήμερομηνία 1750 Φηβρουαρίου 19, όπως επίσης και στο ύπ. αριθμ. «151» χειρόγραφο, με

ήμερομηνία Φεβρουαρίου 3, 1750, παράλληλα με την εύχη για την καλή υγεία του παραλήπτου με τη διαμεσολάβηση του Θεού. Αξιοσημείωτη είναι η φράση με την οποία ξεκινά το χειρόγραφο: «†Τιμιότατε και εύγενέστατε ἐν πραγματουτὰς κύριε κύρ Νίσκου τὸν Θεὸν δέομαι διὰ τὴν υγείαν σου με τοῦ οὐποίου τὴν χάριν καὶ ἡμεῖς υγιαίνομεν...», τὸ ὁποῖο ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Χατζή, με τὸν χαιρετισμὸ «ἀδελφός σας πάντα», προφανῶς ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ ἀδελφοσύνης τῶν ἀνθρώπων:

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὰ χειρόγραφα ὑπ' ἀριθμ. «139» 1750, Ὀκυτοβρίου 20 καθὼς καὶ στὰ ὑπ. ἀρ. «140», «143», «145» καὶ «161» χ.χ.

Στὰ χειρόγραφα «146» 1750, Σεπτεβρίου 19, καὶ «147», 1750, 6 Μάρτη, τὰ ὁποῖα ξεκινοῦν με τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ, ὁ συντάκτης προσεύχεται γιὰ τὴν καλὴ υγεία τῶν παραληπτῶν με τὴ φράση: «σᾶς χαιρετῶ καὶ κύριον τὸν Θεὸν παρακαλῶ ἵνα υγιαίνιστε καθ' ἑκάτερον καὶ ἐχτὲς ἤθελα νὰ ἀπομείνω ὅμως ἤρθεν ἡ χορβάτια καὶ ἄλλους ὁ Θεὸς μὸν τὸ ξεύρει καὶ ἔδωσα τὴν χορβατίνα 125 φλωριά. . .».

Στὴν με ἡμερομηνία 1750, Ἰανουαρίου 15, ἐπιστολή, ἀρ. «153», ἀπὸ «Λουπλίνι ... εἰς Σάρησα Δοθήτω», ἡ ὁποῖα ἀπευθύνεται «Τῷ τιμιωτάτῳ καὶ χρησιμοτάτῳ κύριῳ κύρ Νικόλα τοῦ μακαρίτου Κωστῆ Μπούλτζου τίμιως καὶ περιχαρῶς ἐνχειρισθείη», σημειώνεται: «...τὴν ἐντιμότη σου ἀδελφικῶς προσκυνῶ καὶ κύριον τὸν Θεὸν παρακαλῶ περὶ διὰ τὴν καλὴν σου υγείαν καὶ εὐτυχίαν καὶ ἂν εἶναι ἀρισμὸς σου νὰ μάθεις περὶ διὰ λόγου μας με χάριν Θεοῦ τὴν υγείαν καλῶς ἔχομεν...», γεγονός πὸ ἀποδεικνύει γιὰ ἄλλη μία φορὰ τὴν ἐπίδραση τῆς χριστιανικῆς θεολογίας στὴ λαϊκὴ θρησκευτικὴ καὶ καθημερινότητα.

Στὸ χειρόγραφο «218», με ἡμερομηνία 1750, Ἰουλίου 19, Παζνάνια, ὁ ἀποστολέας παρακαλεῖ τὸν Θεὸ γιὰ τὴν καλὴ υγεία τοῦ παραλήπτη ἐνῶ παράλληλα ἀναφέρει ὡς τόπο ἐμπορικῶν μετακινήσεων τὴν «Οὐνκριά», δηλαδὴ τὴν τότε Οὐγγρία: «... καὶ κύριον τὸν Θεὸ παρακαλῶ περὶ διὰ τὴν καλὴν σας υγείαν ... καὶ ἀφόντας κίνησαμεν ἀπὸ τὴν Οὐνκριά...».

Με μία διαφοροποίηση στὴν κατὰ τὰ ἄλλα συνηθισμένη εύχη, στὰ χειρόγραφα πὸ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας, γιὰ τὴν κατὰ Θεὸν υγεία τοῦ παραλήπτου, ἐμφανίζεται τὸ «157» χειρόγραφο, χ.χ. : «... καὶ Κύριον τὸν Θεὸν παρακαλοῦμεν ἵνα σᾶς διαφυλάττει ἀπὸ πᾶν κακοῦ».

Στὸ χειρόγραφο «170», χ.χ., τὸ ὁποῖο ξεκινᾶ μὲ τὸ σύμβολο τοῦ σταυροῦ καὶ ἀποστέλλεται «Τὸ παρὸν γράμμα εἰς χεῖρας τοῦ Κύρ Νίσκου μακαρὶ Κωστή Πούλτζου τιμ ὡς δοθήτω ἐν χεῖραις Σι Εἷ εἰς Σέρισα», παράλληλα μὲ τὴν ἐπίκληση τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν καλὴ ὑγεία τοῦ παραλήπτου, ὡς συνήθως, τονίζεται ἡ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ: «ὅμως ὁ Θεὸς εἶναι καλός...».

Στὸ χειρόγραφο «171», μὲ ἡμερομηνία 1750, Μαρτίου 20, ἀπὸ Πανάνα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συννηθισμένη ἐπίκληση τοῦ Θεοῦ γιὰ καλὴ ὑγεία, ἀναφέρεται ἡ χάρη τοῦ ἐπουράνιου Θεοῦ: «... μάθετε πως καὶ ἐγὼ μὲ χάρη τοῦ ἐπουράνιου Θεοῦ τὴν ὑγεία μας ἔχομε ὡς τὴν σάμερα...». Στὸ ἴδιο κείμενο, ἐκδηλώνεται ἀκόμη ἐντονώτερα ἡ εὐσέβεια αὐτῶν τῶν ἐμπόρων, ὅταν ἐπικαλοῦνται καὶ γιὰ τὶς ἐμπορικὲς τους δραστηριότητες τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ: «... νὰ δώσει ὁ Θεὸς νὰ πουλήσω...»³⁸. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ χειρόγραφο «194»: «... τέτλιο κρασί νὰ φουνίσει ὁ κύρ Κωστής καὶ ὁ Θεὸς νὰ μὰς βοηθήσει νὰ τὸν πωλήσομεν...». Μὲ διαφορετικὸ τρόπο ἀλλὰ στὸ ἴδιο πνεῦμα, ἐναποθέτουν τὶς ἐλπίδες τους στὸν Θεὸ γιὰ τὴν εὐόδωση τῶν ἐμπορικῶν τους συναλλαγῶν, στὸ χειρόγραφο «197»: «... σὰς δίνω εἶδησιν διὰ τὰ ἀλισβερίσια πόλλα κίσατι ἔχομεν ἀφροντὰς ἤρθαμεν ἀπὸ κατῶ ἕως τῶρα δὲν πουλήσαμεν ἕως τριάντα φλωριά εἰς τὸ κούνακι ὅμως τῶρα ἀνίχονται τὲς κρίσω καὶ τὸν σέμικ καὶ θαρροῦμεν εἰς τὸν Θεὸν νὰ εἶναι τίποτα...».

Τὸ χειρόγραφο «175» μὲ ἡμερομηνία 1750, Ἀπριλίου 30, Εἰς γγιονγγιοι, ξεκινᾶ μὲ τὸ σύμβολο τοῦ σταυροῦ καὶ τὸν χαρμόσυνο χριστιανικὸ χαιρετισμὸ «Χριστὸς ἀνέστη». Τὸν ἴδιο χριστιανικὸ χαιρετισμὸ συναντοῦμε καὶ στὰ χειρόγραφα «177», «181», «195», χ.χ., καθὼς καὶ «216», μὲ χρονολογία 1750.

Ἐντύπωση προκαλεῖ τὸ χειρόγραφο «183», τοῦ ὁποῖου ἡ εἰσαγωγή θυμίζει ἀποστολικὸ χαιρετισμὸ καὶ ἀποκαλύπτει γνώση τῆς περὶ τῆς Τριαδικότητος τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας: «†Τιμιότατε καὶ εὐγενέστατε κυρίῳ κύρ Κωστή καὶ κυρίῳ κύρ Βρέτο τὴν ἐντιμότη σας Δούλος ἀσπάζομεν καὶ δέομεν τὸν ἐν Τριάδι ἤμνου μόνου Θεοῦ νὰ σὰς διαφυλάττει ἀπὸ παντὸς κακοῦ τοῦ ἀντικειμένου...»³⁹. Τὸ χειρόγραφο

38. Ἰκ. Μαντούβαλος, Miskolc-Sátorajújhely-Βουδαπέστη, «Ἀναζητώντας τὰ ἴχνη τῆς ἑλληνικῆς ἐμπορικῆς διασπορᾶς...», ὁ.π., σ. 356.

39. Χρ. Ἀνδρουτσός, *Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ἐκδ. οἶκος

«184» με ἡμερομηνία 1750, Δεκεμβρίου 29 καὶ ὑπογραφή «Νίσκο Μπούλτζου δοῦλον σᾶς», πιθανότατα ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ «183».

Τὸ χειρόγραφο «189», με ἡμερομηνία 1750, Ἀγούστου 15, ἀπὸ Ποσνάνια, ξεκινᾷ με τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ καὶ τὴ γνωστὴ παράκληση πρὸς τὸν Θεό, τὸν ὁποῖο ὅμως ἐδῶ ἀποκαλεῖ «κρανιτόν» (μᾶλλον κραταιόν), γιὰ καλὴ υγεία. Στὴ συνέχεια γίνεται ἀναφορὰ στὴ Θεοτόκο Μαρία με ἀφορμὴ τὸν ἑορτασμὸ τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τὴν 15ῃ Αὐγούστου, ἡμερομηνία συντάξεως τῆς ἐπιστολῆς: «...σᾶς χριτω καὶ τὸν κρανιτόν Θεὸν παρακαλῶ περὶ διὰ τὴν καλὴν γειά σας μάθιτι πῶς βρίσκομαι γεροὶ καὶ καλὰ ὡς τὴν σήμερα ἡμέρα με χάρη τὸν ἐπουράνιον Θεὸν καὶ με βοήθεια τὴν σημερινὴ Παναγία...».

Στὸ χειρόγραφο «198», με ἡμερομηνία 1750, Ἰουνίου 6, Ποσζνάνι, ἐμφανίζεται ὁ Θεὸς ὡς δίκαιος καὶ κυβερνήτης τῶν πάντων: «...καὶ διὰ ἐδῶ κασαβέτι νὰ μὴν ἔχητι ὁ Θεὸς τὰ κύβερναει ὄλα καὶ σάν δίκιο Θεός...».

Καὶ στὸ χειρόγραφο «220», χ.χ., τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται σὲ ἐμπορικὲς συναλλαγές ποὺ σχετίζονται με τὴν ἀγορὰ τῆς Φραγκφούρτης, συναντοῦμε τὴν ἴδια θεματολογία περὶ τῆς διακυβερνήσεως τῶν πάντων ἀπὸ τὸν Θεό, με τὴν προσθήκη τῆς βεβαιότητος ὅτι ὁ Θεὸς ὄχι μόνο κυβερνᾷ τὰ πάντα, ἀλλὰ τὰ κυβερνᾷ καὶ καλὰ. Ἔχουμε δηλαδὴ ἐδῶ σαφῆ ἀναφορὰ στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ κόσμου⁴⁰.

Στὸ χειρόγραφο «223», με ἡμερομηνία 1751, «Δηκεμβρίου 6», τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται σὲ ἐμπορικὴ συναλλαγή με ἕναν «Οὐκρο» καὶ ξεκινᾷ με τὸ γνώριμο σημεῖο τοῦ σταυροῦ, συναντᾶται ἡ συνήθης καὶ στὴν ἐποχὴ μας ἔκφραση «ὁ Θεὸς βοηθός».

Στὸ χειρόγραφο «176», χ.χ., τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται σὲ ἐμπορικὲς συναλλαγές ποὺ ἐλάμβαναν χώρα στὴ Βράνοβα, τοποθεσία ἢ ὁποία ἀνήκει στὴ σημερινὴ Σλοβακία, καὶ ἐμφανίζονται τὰ ὀνόματα τῶν ἐμπόρων: κύρ Νικόλα, κύρ Τίμζου, Θανάση, κύρ Κουλίτζι, κύρ Δίμζου, Κωστή Μεντή Κήτζου, Ἀντώνη, γίνεται ἐπίκληση στὸν Θεὸ καὶ τὴν Παναγία νὰ ζοῦν μεταξύ τους με ὁμόνοια: «... δινεὶ ὁ Θεὸς καὶ ἡ Παναγία ἀδελφικά νὰ ζοῦμε...».

⁴⁰ Ἀστὴρ, Ἀθήνα 1956, σσ. 72-92 καὶ 127-129.

⁴⁰ Χρ. Ἀνδρουτσος, *Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ὅ.π., σ. 42 κ.έ., σσ. 116-120.

Στὸ χειρόγραφο «242», με̄ ἡμερομηνία 1745, Σεπτεμβρίου 10, τὸ ὁποῖο ξεκινᾶ με̄ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ με̄ τὴν παράκληση «ἴνα δοθεῖ το παρόν εἰς χεῖρας του Νισκου υἱός του μάκαρίτου Κωστή Μπουλτζου ανιφιός του Βρούσιου Μπουλτζου ἀπὸ Μοσχό πολλήν [ἐνν. ἢ Μοσχόπολις;] Εἰς Πέρρευση», ἀποδίδεται ἡ καλὴ ὑγεία τοῦ ἀποστολέα καὶ τῶν οἰκείων του στὴ βοήθεια καὶ χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Παναγίας.

Στὸ χειρόγραφο «10», χ.χ., διατυπώνεται ἡ θλίψη καὶ ἡ πικρία γιὰ κάποια ἀδικία ποὺ διεπράχθη εἰς βάρος τοῦ ἀποστολέα, «διότι βοά ἡ ἀδικία μου ἕως τον οὐρανόν», ἐνῶ παράλληλα ἀναφέρεται ἡ συνήθεια τῶν ἀπλῶν θρησκευομένων ἀνθρώπων νὰ ὀρκίζονται στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ὡς δέσμευση τηρήσεως τῆς συμφωνίας τους⁴¹.

Στὸ χειρόγραφο «15», χ.χ., ὅπου ἀναφέρεται ἡ πόλη «Πέστα» καὶ «Ουκαιρία» προφανῶς ἡ Πέστη τῆς Οὐγγαρίας καὶ ἡ Ρούμελη, ὁ ἀποστολέας παρακαλεῖ τὸν Θεὸ νὰ φωτίσει τὸν παραλήπτη, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ δείξει τὴν εὐσπλαχνία του πρὸς αὐτόν: «... παρακαλῶ διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ τῇ ἀφεντίαν σας τὸ πῶς νὰ μην θάρρει ἢ ἀφεντίαν νὰ μην εἰπεῖ πως θίλω νὰ τὸν ἀδικησῶ το λοιπόν ὡς καθῶς να σας φωτίσει ὁ Θεὸς και δια λόγου του και δια λόγού μου ».

Στὸ χειρόγραφο «51», χ.χ., με̄ τὸ ὁποῖο ὁ συντάκτης ἀπευθύνεται στὸ Παρίσι, σὲ κάποιον «Κύριον Μιχαήλ Κωνσταντίνου σεβαστὸ φίλον πατρικόν Παρίσι ... ὁποῖος πηγαινει, ἀπὸ Θεοῦ εντιμότη σας Στόλη ποβν να ειπει τοις Εβραίους, δια το μαλλί ... να το φέρω ως τη Σαρήσά...», μαρτυρεῖται ἐμπορικὴ συναλλαγὴ με̄ Ἑβραίους, ἐνῶ παράλληλα γίνεται ἀναφορὰ στὶς πόλεις «Σαρήσά» τῆς Σλοβακίας καὶ «Στόλη ποβν». Τὸ χειρόγραφο «78» με̄ ἡμερομηνία 1751, Ἰουνίου 20, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται σὲ συνοικέσιο, ἐπικαλεῖται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν εὐόδωσή του, ἐνῶ ταυτόχρονα εὐχεται, ὁ μεσολαβητής, νὰ ζήσει πολλὰ χρόνια: «... καὶ παρακαλῶ πολλά νὰ τὸ ἀρραβωνιάσετε τὸ κορίτζι μου

41. Τὸ θέμα τῶν ἀνθρωπίνων συμπεριφορῶν καὶ τοῦ ἥθους, καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς ἐπιδράσεως ποὺ ἀσχοῦσε ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ πίστη στοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς, πιστοποιεῖται καὶ ἀπὸ ἐπιστολὴ, ἢ ὁποῖα ἐστάλη ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη στὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τοῦ Μίσκολτς γιὰ κληρονομικὲς ὑποθέσεις καὶ στὴν ὁποῖα γίνεται ἐπίκληση τοῦ «Τρισυπόστατου Θεοῦ» ὡς ἐγγυητὴ τῆς ἀλήθειας τῶν γραφομένων. Βλ. Κων. Δ. Καρακώστας, «Ὅταν οἱ Μοσχοπολίτες ταξιδεύουν στὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Σίνβα. Οἱ ἐγκαταστάσεις τῶν Μοσχοπολιτῶν στὸ Μίσκολτς μέσα ἀπὸ τὸ κρατικὸ ἀρχεῖο τῆς οὐγγρικῆς πόλης», ὅ.π., σσ. 168-169.

... ἤγουν τό κορίτζι μου μέ θέλημα Θεοῦ εἶναι καλή καί δέν θέλει σᾶς φέρει ἐντροπία καί δέν σᾶς βλασφημᾷ ὁ σύντροφός σου Νίσκος ἄν ὀρίζετε νά τό κάμετε καί ἐάν εἶναι θέλημα Θεοῦ νά τό κάμετε ... διὰ τά ὅλα καί ὅτι νά κάμεις νά εἶναι καλά καμωμένο ἔτζι νά σέ πολυχρονίσει ὁ Θεός...».

Τὸ χειρόγραφο κλείνει μέ τὴν ὑπενθύμιση ὅτι ὁ ἀποστολέας ἔδωσε στὸν «κύρ Κωστ. Στόλου οὐνγκρια 54,20 καί εἰς γγαλετεῖζη προτῆτε μ ἔδωσα κές 50 οὐν. 60, σούμα: 114, 20».

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι στὴν ὑπὸ ἐξέταση χρονικὴ περίοδο Ἑλληνες στὴν Οὐγγαρία ἔθεταν στὴ Διαθήκη τους ὄρο, σύμφωνα μέ τὸν ὁποῖο γιὰ νά ἔχουν κληρονομικὸ δικαίωμα τὰ παιδιά τους στὴν πατρικὴ περιουσία ὄφειλαν νά παντρευτοῦν μόνον Ὀρθοδόξους Χριστιανούς⁴².

Στὸ χειρόγραφο «79», μέ ἡμερομηνία 1749, Ἰανουαρίου 10, τὸ περιεχόμενο τοῦ ὁποῖου ἄπτεται οἰκογενειακῶν θεμάτων, ἡ ἀποστολέας εὐχεται ὑγεία μέ τὴ φράση: «ἐν Κυρίῳ ὑγιαίνετε».

Τὸ χειρόγραφο «101», μέ ἡμερομηνία 1750, 2 Ἀπριλίου, τὸ ὁποῖο φαίνεται ὅτι εἶναι κάποιον συμφωνητικὸ ἐμπορικῆς φύσεως, ἐπικαλεῖται τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ: «... καί ἡμεῖς παρακαλοῦμεν διὰ ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ...».

Τὸ χειρόγραφο «154», στὸ ὁποῖο φαίνεται ὅτι γίνονταν ἐμπορικῆς συναλλαγῆς μέ «Κρακοβή (Κρακοβία) καί Ουνγκρία», ἐπικαλεῖται τὸ ὄνομα καί τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

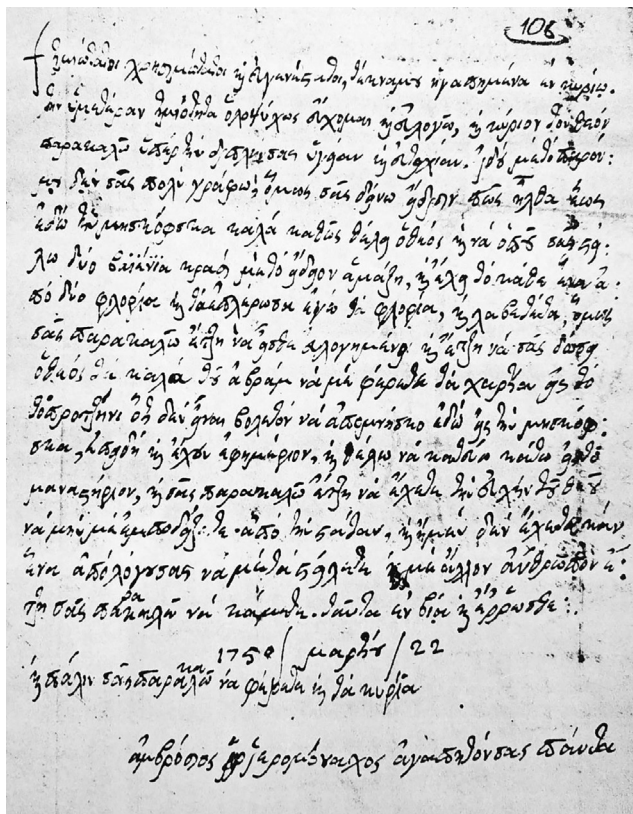
Στὸ χειρόγραφο «158», μέ ἡμερομηνία 1750, Δεκεμβρίου 28 καί ἀποστολέα τὸν Χρῆστο Στάνκοβινζ, «ἀπὸ μάδα», ἀποδεικνύεται ἡ θρησκευτικὴ τοῦ ἀποστολέα: «... Δόξα σοῖ ὁ Θεός εἶναι καλύτερα πλέον καί ἀδελφέ κύρ Νικόλα σᾶν σᾶς φέρνει ὁ Θεός διὰ τό Ντομπροτζίτι νά μὴν μας τραγῆζετε καί ἄλλο τί νά σᾶς γράφω ὁ Θεός βοηθός καί καλὴ ἀντάμωση καί τοῦ καινούργιον χρόνον μέ ὑγεία νά δώκει ὁ Θεός».

Στὸ χωρὶς ἡμερομηνία «190» χειρόγραφο, στὸ ὁποῖο ἀναφέρονται μεταξὺ ἄλλων καί προϊόντα τὰ ὁποῖα ἐμπορεύονταν ὅπως: δαμάσκηνα, καρύδια, ὑποδήματα καί σαποῦνι, ὁ συντάκτης ἐπικαλεῖται τὴ φώτιση

42. Bácskai Vera, A görög kereskedők szerepe a főváros polgárosodásában, *EPA (Elektronikus Periodika Archivum) Budapesti Negyed*, τ. 54, 4 (2006).

του Θεού για καλές δουλειές: «νά σοι φωτίσει ο Θεός και από την πατρίδα νά μοι φέρνεις τίποτα γραφές διά καλόν λόγο...».

Στό έν λόγω άρχείο, πού βρέθηκε στην πόλη Presov τής Άνατολικής Σλοβακίας, συμπεριλαμβάνεται και μία έπιστολή γραμμένη στην έλληνική, από κάποιον Ίερομόναχο Άμβρόσιο, με ήμερομηνία 1750, Μαρτίου 22, και άριθμό άρχείου 163 και 106. Τήν έπιστολή αυτή παραθέτουμε όπως έκτυπώθηκε από τά μικροφίλμ του φακέλου πού παραλάβαμε και την άποδίδουμε κατά τó δυνατόν με διπλωματική μεταγραφή διατηρώντας τήν άρχική της όρθογραφία, όπως πράξαμε και με τά υπόλοιπα χειρόγραφα πού έπεξεργασθήκαμε.

Εικ. 1: Γράμμα Ίερομονάχου Άμβροσίου (άρ. 106)

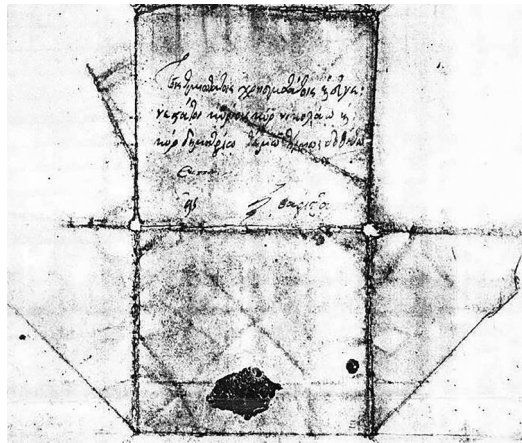
† τιμιώτατοι χρησιμώτατοι καὶ εὐγενέστατοι, τέκνα μου ἡγαπημένα ἐν κυρίῳ.

Τὴν ὑμετέραν τιμιότητα ὀλοφύχως εὐχομαι καὶ εὐλογῶ, καὶ κύριον τὸν θεόν, παρακαλῶ ὑπὲρ τὴν διπλὴν σας ὑγείαν καὶ εὐτυχίαν. Ἴδού μὲ τὸ παρὸν μου δὲν σᾶς πολὺ γράφω, ὅμως σᾶς δείνω εἴδησιν πῶς ἦλθα ἕως ἐδῶ τίν μησκόφσκα καλὰ καθὼς θέλει ὁ Θεός καὶ νά ὀποῦ σας στείλλω δύο βαϊένια κρασί μὲ τὸ εἶδειον ἀμάξη, καὶ ἔχει τὸ κάθε ἓνα ἀπὸ δύο φλορία καὶ τὰ ἐπλέρωσα ἐγὼ τὰ φλορία, καὶ λάβετέ τα, ὅμως σᾶς παρακαλῶ ἔτζη νά εἴσθε εὐλογημένοι καὶ ἔτζη νά σᾶς δώσει ὁ Θεός τὰ καλὰ τοῦ ἀβράμ νά μὲ φέρετε τὰ χαρτίαν εἰς τὸ τοπρωτζήνι ὅτι δὲν εἶναι βολετόν νά ἀπομνήσκο ἐδῶ εἰς τὴν μησκόφσκα, ἐπειδὴ καὶ ἔχουν ἐφήμεριον, καὶ θέλω νά κατεύω κάτω εἰς τὸ μοναστήριον, καὶ σᾶς παρακαλῶ ἔτζη νά ἔχετε τὴν εὐχὴν τοῦ Θεοῦ νά μὴν μὲ ἐμποδεῖζετε ἀπὸ τὴν στάνζαν, καὶ ἦ μὲν δὲν ἔχετε κἀν ἓνα ἀπὸ λόγου σας νά μὲ τὰ στείλετε ἢ με ἄλλον ἄνθρωπον ἔτζη σᾶς παρακαλῶ νά κάμετε. ταῦτα ἐν βίῳ καὶ ἔρῳσθε.

1750 μαρτίου 22

καὶ πάλιν σᾶς παρακαλῶ νά φέρετε καὶ τὰ κυρία

ἀμβρόσιος ἱερομόναχος ἀγαπητόν σας πάντα

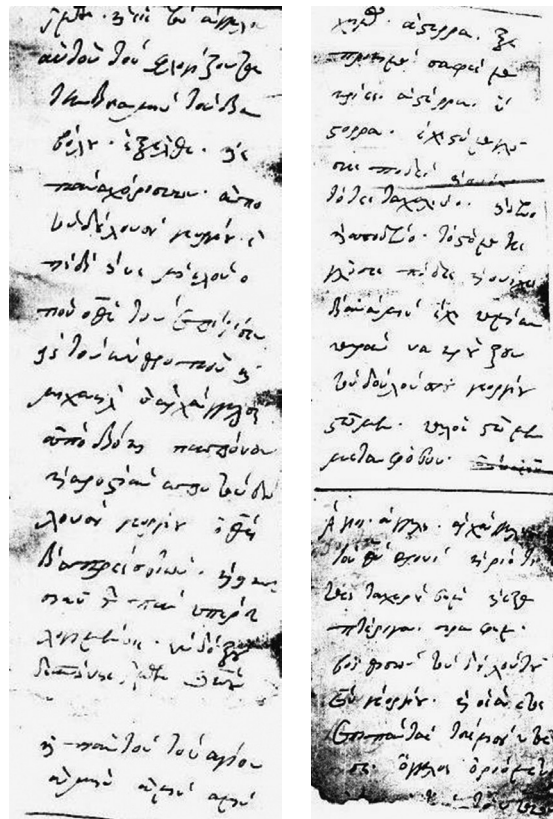
Εἰκ. 2: Παραλήπτῃς Γράμματος

Τοῖς τιμιωτάτοις χρησιμοτάτοις καὶ εὐγε-
νεστάτοι κυρίῳ κύρ νικολάω καὶ
κύρ δημητρίῳ τίμῳ τιμίως δοθῆτω
Εἰσίν

εἰς σαρίτζα

Στὸ ἀνωτέρω γράμμα, τὸ ὁποῖο ξεκινᾷ μὲ τὸ σύμβολο τοῦ σταυροῦ, διαφαίνεται ἡ καλύτερη γνώση τῆς ἑλληνικῆς, τὸ ἐκκλησιαστικὸ φρόνημα καὶ ἡ συναίσθηση τῆς πνευματικῆς πατρότητος τοῦ Ἱερομονάχου Ἀμβροσίου, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ ἀποστολέας του, ὅταν γράφει μεταξὺ ἄλλων: «... τὴν ὑμετέρα τιμιότητα ὀλοφύχως εὐχομαι καὶ εὐλογῶ καὶ Κύριον τὸν Θεὸν παρακαλῶ ὑπερ τὴν διπλὴν σας ὑγείαν καὶ εὐτυχίαν ... νὰ σᾶς δώσει ὁ Θεὸς τὰ καλά τοῦ Ἀβραάμ ... ἔτσι σᾶς παρακαλῶ νὰ κάμετε ταῦτα ἐν βίῳ καὶ ἔρρωσθε...».

Κείμενα θρησκευτικά-λαογραφικά

Εἰκ. 3: Ἐξορκισμός (ἀρ. 142)

Εὐχὴ ἐξορκισμοῦ

Υμῶν. και εις τὸν ἄγγελον
 αὐτοῦ τὸν φλογίζοντα
 τὴν δυναμὴν τοῦ δια-
 βόλου· ἐξέλθε· καὶ ἐ-
 πανάχωρησον ἀπὸ
 τοῦ δούλου σου γεωργίου ἐ-
 πὴδὶ ἦνε πιέλου ὁ-
 ποῦ ὁ θεὸς τὸν ἐπίϊσεν
 ἦς τὸν ἄνθρωπον καὶ
 μιχαήλ ὁ ἀρχάγγελος
 ἀποδιόκη πᾶν πόνον
 καὶ αροστίαν ἀπὸ τοῦ δού-
 λου σου γεωργίου ὁ θεὸς
 διὰ πραΐσβιῶν καὶ ηκε-
 σιαν καὶ απάν υπερέ
 λογιμένοις ἐνδόξου
 δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου

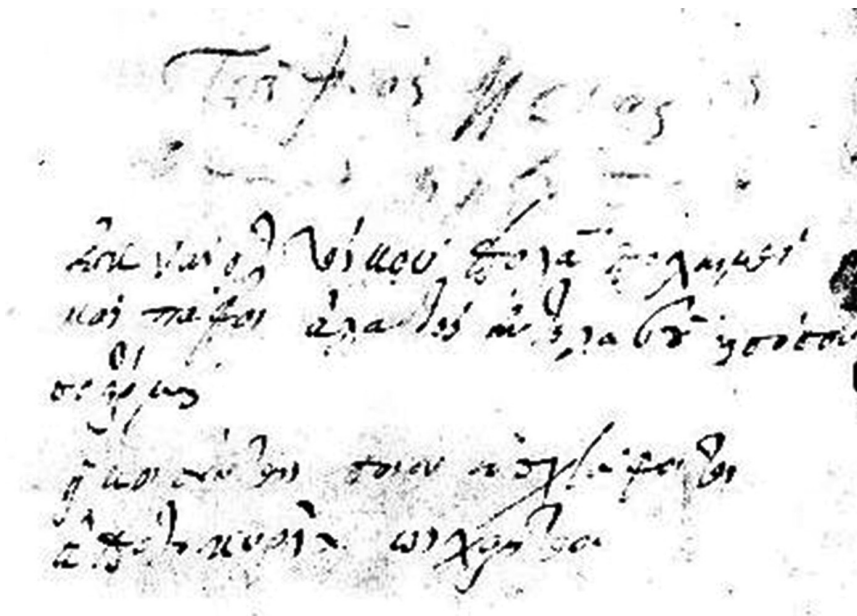
.....

καὶ πάντων τὸν ἀγίον
 ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν.

χὴθ ἀστερρα ξα-
 πριτημὰ σαφά μα
 κρίσα ἀστέρρα ὕ
 στορρα· ἔχε στόμα γλῶσ-
 σας ποδες και πάντοτε
 τα χαλινό και δέο
 καὶ αποδέο τό στόμα καὶ
 γλώσσα πόδες καὶ ἀνίγω
 διὰ νά μάν ἔχει καμίαν
 χαράν να κράξουν
 τοῦ δούλον σου γεωργίου
 στῶμεν καλῶ στῶμεν
 μετὰ φόβου·

Ἄγιοι ἄγγελη καὶ ἀρχάγγελη
 Τοῦ θεοῦ θρονί κυριότι-

τες τὰ χερουβήμ και ἕξα-
πτέριγα σεραφήμ
βοήθησων τόν δούλον τοῦ
θεοῦ γέοργίου και οἱ ἄσεις
ἐπί πάντα τιμώντα
σε ἄγγελος ὀριόμεν
...τόν...

Εἰκ. 4: Μέγας Ψαλμός (ἀρ. 238)

Ψαλμός Μέγας
ἐκ ναιότητός μου πολᾶ πολαιμί-
μοι πάθοι ἀλαυτός ἀντιλαβοῦ και σόσον
στήρ μου
οἱ μισούνταις σοιόν αισχίνθονται
ἀπό του κυρίου ως χόρτος

+με της προαίρεσην τού
ανὸ κριτιρίω καί με
τισ προαίρεσιν τού κά-
το κριτιρίω καί με την
θέλησιν τών τάγμάτον
ἄλλες οὐ κατάρεις ἀντα-
ρές ὀνομασίες ἀφόρεσ-
μή μαθητιές στριγίες
φαρμακῆες ὀνίρατα
κακᾶ δρόπιχιές σήν-
ἀντίματις κακού μάτη
κακού γλῶσσα καί τι-
ουπό ψευδοῦς καταλαλιά
ἀβανία ἐφνίδιος θάνατος
καί εὐγαλε τού διάβόλου εκ-
νοπιού τού καί ἐξοιβανι-
θει. ὅτι θεός φιλαληθῆ ἄ-
παντοι θεοῦ ἐμοῦ.
Ο θεός ὁ ἅγιος ο υπνώσας
τόν ἀδάμ ἐν το πά-
ραδίσο· καί τον εὐημῶλοχ
ἐντι σκιᾶ ἅγιοι καί Τρίς
πέδαι· καί ἐν υφέσει
κύμησών καί τού δούλου σου
γεοργίου. Ἐν πνό ζοῆς
εἰς το ὄνομα του πατρ(-)ος
καί τού ιοῦ καί του αγίου
πνεύματος νειν και
αἷ καί εἰς τούς αἰῶνας
τών αἰ ὄνον ἀμῆν.
Κ(ύρι)έ ο Θ(εο)ς ἡμον ὁ ἐξα-
ποστίλας τούς αγίους ἀφ
χαγγέλους και ἐπὶ δόξης
τάγματα. ἐπὶ τον Σον
ἀνθρώπον δούλον
Σου ἐπὶ της αρχῆς καί της
ζωῆς του Σου πιστού.

χαρμῶνα· τ' οὐδ' ἔστι
 γαίρα· ὅτι καὶ τοῦ
 οὐθοῦ σου· ὁ ἔσθι
 τοῦ ὄππιδι' ἀχρὸν ἐπ'
 ζωνί· βυ' ὄσιν' ἐπὶ
 οὐρῆν' ὁ πα' ἰσ' γὰ
 ποσ' ἀγγε' ἰξ' αὐ' ὄσθι·
 ἐπ' ὄσθι· ἔσθι· καὶ
 σου ἐπ' ἔσθι· ἐπ'
 γρι μὲ ἰσο' ὄσθι· ἔσθι
 ὄσθι· ὄσθι· ἔσθι· ἔσθι
 καὶ ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι
 βλάσ' ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι
 καχόρισον' ἀπὸ βλά
 λούσ' ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι
 σου ἐπ' ὄσθι· ἀπὸ ὄσθι
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·

Ἐξο' ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 πῶσθι ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 ματ' ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 αὐθὺν τοῦ ἔσθι· ὄσθι·
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 πῶσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 βλάσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 πῶσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·
 ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι· ὄσθι·

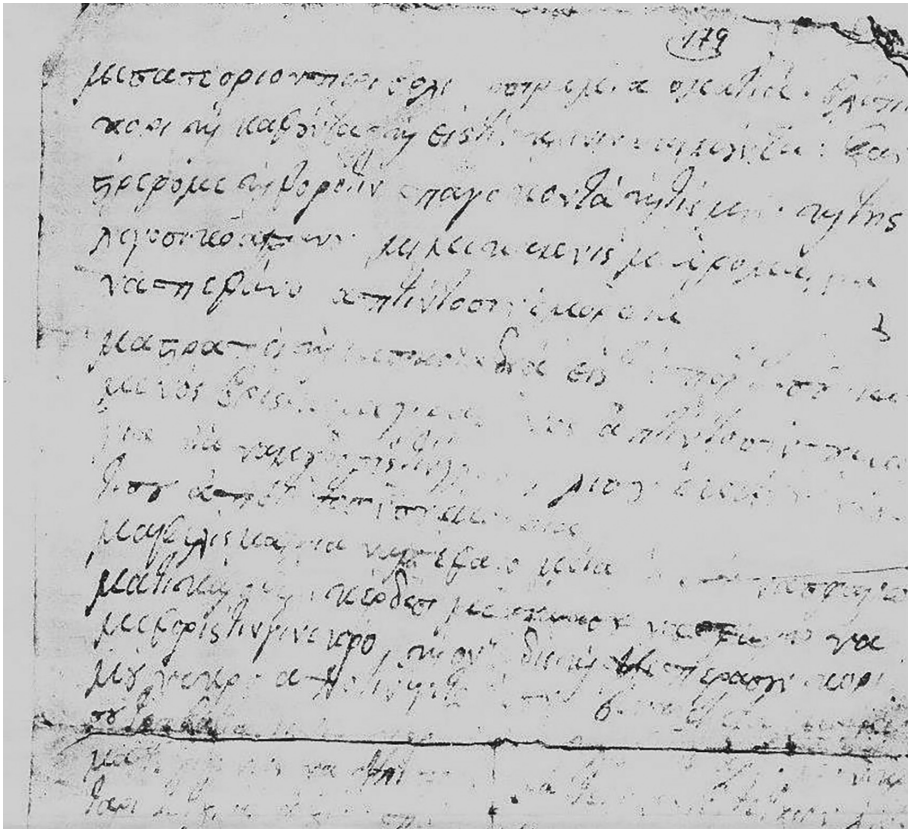
Εἰχ. 6: Τμήμα Ἐξορκισμοῦ

χαγγέλους κ'επί δόξης
τάγματα. επί ται τον
άνθρωπον δούλον·

Του επί την αρχην κ'έ-
ζαήλ· Τον επί την αρχην κ'
Ούριηλ κ' πάντες οι ά-
γιοι άγγελιοι έξελαύσατε
και άποριξατε πασαν νό-
σον και μαλακία.
κ' φρικτήν κ' φοβεράν φάντα-
σίαν. Το κάταριφτι-
κόν δι του πιριτού
διτέος τριτέος τέταρ-
τέος και άλλη νόσον α-
ναχόρησον από του δου-
λου σου γεργίου και άνθρωπού σου
Κύριε από παντός
κακού κ' έστο ευδοκία
έμπροσθέν σου αμήν.
εξόρκίζη κύριε
πάντα τα άδικί-
ματα ης τον κύριον
υμών και ης τον άγγελον
αυτόν τόν φλογίζοντα
την δυναμήν του δια-
βόλου εξέλθε και ε-
πανάχόρισον άπο
του δούλου σου γεοργίου έ
πίδι ήνε μιέλόν ο-
πού ο θεος τον επίσειν
ης τόν άνθρωπόν και
μιχαήλ ό άρχάγγελος
άποδιόκη παν πόνον
και αροστίαν από του δου-
λου σου γεοργίου ο θεος
διά πραισβιων και ηκαι-
σιων της παναγιας υπερεύ
λογιμένοις ένδόξου
δεσποίνης ιμών θεοτόκου

Στὰ ἀνωτέρω χειρόγραφα παρατίθεται ἡ εὐχή τοῦ ἐξορκισμοῦ, παρεφθαρμένη, ὅπως προφανῶς τὴ γνῶριζε κάποιος ἢ κάποιοι ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς ομάδες στὶς ὁποῖες ἔχουμε ἤδη ἀναφερθεῖ.

Πρόκειται γιὰ ἓνα κείμενο λαϊκῆς θρησκευτικότητος, ἀντιλήψεων καὶ βιωμάτων, ποὺ ὅμως στηρίζεται στὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση καὶ σὲ βασικὲς θεολογικὲς γνώσεις, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν παράθεση δογματικῶν ἀληθειῶν γιὰ τὸν Τριαδικὸ Θεό, τὴν Παναγία καὶ τοὺς ἀγγέλους, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴν παρεμβολὴ τοῦ Μεγάλου Ψαλμοῦ. Τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ ἐν λόγω κειμένου πιθανότατα ἔδωσε ἡ ἀσθένεια κάποιου ἀπο τὴν ομάδα μὲ τὸ ὄνομα Γεώργιος καὶ σκοπὸς τοῦ ἦταν ἡ θεραπεία καὶ ἀπομάκρυνση τοῦ κακοῦ.

Εἰκ. 7: Ποίημα (ἀρ. 179)

μεσα σε οριον περιβολι ποίρα μια οματιά . βλεπο
κορι κι καθούντα και είς τιν κλινιν εκιμούντα : ξανα-
στρεφομε και θορο τιν επαγο κοντα κι τίς μη και της
λεγο σικο απανου· μι με κανις μα(υ) ρομα (λ) α
να πεθάνο απ' τιν τοσιν εμορφιά
μαστραπές και με ... διά εις τίν πόρτα σου καη-
μενος βρισκωμαι γρα .. ένος απ' τιν τοσίν σου εμόρ-
φια για να μου δοσις τίν γλυ.....λι σου έκα
τι σου άπο τιν τοσι σου εμορφια
μ' ανη θελίσ ματχια να πεθανω κατα να σφαγω
μα τι κάλο θελι κερδισι μ ον να να
με θορις (σ)τιν γι νεκρο και οντα δις και με περασουν κορι
μου νεκρο απο τίν γιτο(νι) α σου δ.....
σου

Στό άνωτέρω χειρόγραφο παρατίθεται ένα ποίημα, τὸ ὁποῖο περιγράφει τὰ συναισθήματα ἑνὸς ἐρωτευμένου μέ «μαυρομάλλα κόρη», ἡ ὁποία τὸν εἶχε μαγέψει μέ τὴν ὁμορφιά της.

Τὸ ποίημα θυμίζει δημοτικὸ τραγοῦδι, κυρίως ὡς πρὸς τὴ θεματολογία (ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς, ἀγάπη), τὰ ἐκφραστικὰ μέσα (ἐπαναλήψεις, ὑπερβολές), τὸ λιτὸ ὕφος, τὴ γλῶσσα (ἀπλὴ δημοτικὴ), ἂν καὶ σὲ ἐλεύθερο στίχο χωρὶς ὁμοιοκαταληξία.

Ἐπιλεγόμενα

Τὰ άνωτέρω χειρόγραφα, πὸ μελετήσαμε καὶ βρίσκονται στό κρατικὸ ἀρχεῖο τῆς πόλεως Presov στήν ἀνατολικὴ Σλοβακία, ἀπηχοῦν τὴ ζωὴ Ἑλλήνων καὶ τίς σχέσεις τους μέ πληθυσμοὺς κατεξοχὴν τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, κυρίως Σλάβους, ἀλλὰ καὶ Οὐγγρους καὶ ἄλλες ἐθνικότητες.

Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ παρουσιάζουν ποικίλο ἐνδιαφέρον: ἱστορικὸ, ἐμπορικὸ, πολιτιστικὸ, λαογραφικὸ, θρησκευτικὸ, κοινωνικὸ, γλωσσολογικὸ, μέ ἰδιότυπη ἑλληνικὴ δημῶδη ἢ δημοτικὴ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς, μέ προσμίξεις σλαβικῶν καὶ τουρκικῶν λέξεων καὶ ἀρχαιοπρεπεῖς γλωσσικοὺς ἑλληνικοὺς τύπους, πὸ μαρτυροῦν τὸν τόπο προελεύσεως τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν διαφόρων ομάδων, ὅπως καὶ τίς περιοχὲς μέ τίς ὁποῖες εἶχαν ἐμπορικὲς συναλλαγές.

Για την καλύτερη προσέγγιση και κατανόησή τους, μεταγράψαμε διπλωματικά τὰ κείμενα τῶν παρατιθέμενων χειρογράφων, στή μικρογράμματη ἑλληνική τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰ. μ.Χ., διατηρώντας –κατὰ τὸ δυνατόν– τὴν ὀρθογραφία καὶ τὸν τονισμό.

Τὸ ἐνδιαφέρον μας ἐπικεντρώθηκε κυρίως στή θρησκευτικότητα, παραθέτοντας παράλληλα δείγματα λαϊκῆς σοφίας καὶ δίνοντας κάποιες πληροφορίες γιὰ θέματα καὶ προϊόντα ἐμπορικῶν συναλλαγῶν, τοπωνυμίων, ἀνθρωπίνων σχέσεων καὶ ἡθῶν τῆς ἐποχῆς.

Εἰδικώτερα περὶ τῆς θρησκευτικότητος, διαπιστώθηκε ὅτι πρόκειται γιὰ λαϊκὴ θρησκευτικότητα, ἢ ὁποία ὅμως μαρτυρεῖ γνώση τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας καὶ δογματικῆς. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς στὸν Τριαδικὸ Θεό, στὸν Χριστό, στήν Ὑπεραγία Θεοτόκο, στοὺς ἁγίους, στοὺς ἀγγέλους καὶ στὸν «ἀντικείμενο»-διάβολο.

SUMMARY

The religiosity of the Greeks in Central Europe during the 18th century, according to discovered manuscripts

By Georgios P. Koundouris, *Ass. Prof.*
University Ecclesiastical Academy of Athens

During the Ottoman Empire, the conquered Greek population was in a dire state, and was trying to find solutions through trade activities so that they could survive and enjoy the benefits of freedom. Some of these activities were conducted outside of the Balkans, in areas such as Central and Eastern Europe.

From our study in the Federal Peripheral Archive in Presov, in Eastern Slovakia, many handwritten manuscripts of Greek traders of the 18th c. were found. This was an area where many growing Greek trader communities had been developed in that period of time. There were references to business dealings and toponyms. Even though the manuscripts were of a business nature, there were many religious references included which indicated the devotion of Greeks to their

religion. They made reference to prayers, revealing their knowledge of theology and doctrine, including the Holy Trinity, Christ, Mary, the saints, the angels and the devil. The religious content and examples of folk wisdom were written as signs of their morals and their use in interpersonal relationships.